

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
Odsjek za politologiju – međunarodni odnosi i diplomacija

**STICANJE I PRESTANAK DRŽAVLJANSTVA
U DRŽAVAMA NASTALIM NA TERITORIJI BIVŠE SFRJ
-magistarski rad-**

Kandidat: Teodor Savić

Broj indeksa: 916/II-PIR

Mentor: prof. dr Zarije Seizović

Sarajevo, juni 2019. godine

Zahvaljujem se svima koji su mi pružili bezuslovnu pomoć pri izradi magistarskog rada.

Posebno se zahvaljujem svojoj porodici, mentoru, prijateljima i kolegama koji su imali strpljenja i pružili mi značajnu podršku u akademskom obrazovanju.

Hvala sudržavljanima koji su pokazali volju da pomognu i učestvuju u ovom istraživanju.

Rad posvećujem tetku Zoranu, koji je nedavno preminuo.

U Sarajevu, juni 2019. godine

Sadržaj

Uvod.....	1
Teorijsko-metodološki okvir rada.....	5
Problem istraživanja.....	5
Predmet istraživanja	6
Teorijska osnova istraživanja	7
Ciljevi istraživanja.....	11
Sistem hipoteza	12
Metode istraživanja	13
Vremenski okvir istraživanja	14
Ozakonjavanje prava državljanstva u jugoistočnoj Evropi.....	15
Regulisanje državljanstva.....	18
Bosna i Hercegovina	18
Republika Srbija.....	32
Republika Hrvatska.....	38
Republika Slovenija.....	41
Crna Gora.....	43
Republika Sjeverna Makedonija	46
Republika Kosovo*	48
Građanstvo Evropske Unije	52
Komparativna analiza zakona o državljanstvima država nastalih na teritoriji bivše SFRJ	55
Istraživanje o državljanstvu	60
Rezultati empirijskog istraživanja o državljanstvu - državljeni Republike Srpske.....	63
Rezultati empirijskog istraživanja o državljanstvu - državljeni FBIH.....	70
Zaključak.....	76
Bibliografija	78

Uvod

Ovaj interdisciplinarni magistarski rad nastao je sa ciljem stvaranja kvalitetnog prikaza nastanka i razvoja političko-pravnog instituta državljanstva na našim prostorima uz potrebu da se odgovori na niz problemskih i važnih pitanja vezanih za ovu tematiku. U radu je predstavljen pojam državljanstva i njegova političko-pravna priroda čime se temeljno upoznajemo sa savremenim učenjima i teorijama, na osnovu kojih možemo kreirati sliku o koncepcijama naroda, nacija i državljanstva u modernim državama.

Državljanstvo nije samo birotehničko uvjerenje zbog koga moramo da čekamo u redovima za izdavanje kako bismo zadovoljili neku zakonsku normu ili regulativu. Naprotiv, priča o državljanstvu je priča o našim individualnim i političkim pravima, ali i mogućnosti da uživamo solidarnost naših sudržavljana. U svijetu sa granicama i svijetu nacionalnih država, značaj državljanstva nažalost najbolje vide oni koji ga ne posjeduju. To su građani drugog reda ili oni koji nisu lišeni samo političkih prava, prava glasa ili prava da zauzmu važnu političku funkciju. Oni su lišeni i nekih osnovnih prava koja su rezervisana samo za državljanje jedne zemlje, kao što je plaćen posao, pravo na izbor mesta stanovanja ili pravo na ličnu sigurnost. U svijetu nacionalnih država lice bez državljanstva potpuno zavisi od dobre volje drugih ljudi i s pravom možemo reći da je neposjedovanje državljanstva (apatridija) jedna od najgorih kletvi modernog vremena. Državljanstvo garantuje zaštitu, zaštita donosi sigurnost, a sudska njemačkih Jevreja koji su bili lišeni njemačkog državljanstva 1935. godine samo je jedan primjer zla koje se događa ljudima koji izgube zaštitu svoje države. Zbog ovoga, sasvim očigledno, ovakvo poimanje državljanstva prevaziđa formalno političko i pravno značenje termina, i zbog toga ga ne smijemo odbaciti kao nevažno ili suvišno.

Međutim, da bi građanin uživao pravo državljanstva, njega država zauzvrat poziva na lojalnost i odanost. Istoriski gledano, taj poziv na odanost ili direktnije „poziv na oružje, prije svega je bio namijenjen mobilizaciji stanovnika jedne države u o svrhu odbrane teritorijalnog i političkog integriteta nacije, a upravo nastanak prve nacije biće uzet kao početna vremenska tačka ovog istraživanja.

Krajem XVIII vijeka, Francuska revolucija je pokrenula lanac ratova koji su na kraju pretvorili cijelu Evropu u krvavo bojište. Od Španije do Rusije, marširale su ogromne vojske – uglavnom sastavljene od mladića koji su pozvani da se bore pod državnim zastavama.

Francuski primjer državljanova-vojnika ubrzo je usvojen i u drugim evropskim državama kroz koncept nacionalne države. Nacionalna država, koja je postala dominantna u Evropi od XIX vijeka, sve više je svojim članovima davala niz prava koja su bila definisana njihovim državljanstvom.

Dodjeljivanje tih prava od države najbolje opisuje sociolog Tomas Hamfri Maršal kroz britanski primjer. „Maršal je govorio o razvoju građanskog, političkog i socijalnog državljanstva gdje je svako od njih bilo omogućeno tokom tri vijeka nakon Revolucije 1688. godine, kada je uspostavljena ustavna monarhija u Velikoj Britaniji“ (Cohen, 2010). Građansko državljanstvo je prvo u nizu i ono je učvrstilo vladavinu prava i jednakost pred zakonom. Prava koja ovo državljanstvo donosi su ona prava „neophodna za individualnu slobodu – slobodu lica, sloboda mišljenja, govora i vjere, pravo na vlasništvo i zaključivanje važećih ugovora i pravo na pravdu“ (Marshall, 1950, p. 10).

Političko državljanstvo razvija se u XIX i ranom XX vijeku, a ono je garantovalo pravo glasa, koje je u početku bilo vrlo ograničeno, zatim se postepeno dodjeljivalo većem broju građanstva, da bi na kraju svi građani uživali ovo pravo. Najzad, socijalno državljanstvo obuhvata čitav spektar prava, „od blagostanja i sigurnosti... do prava života civilizovanog bića u skladu sa standardima koji važe u društvu“ (Marshall, 1950, p. 11). Ova vrsta državljanstva svoje jasnije značenje pronalazi u onome što će se kasnije uz različite varijacije definisati kao „država blagostanja“. Takav vid države je važan zbog toga što on kreira zaštitna sredstva koja uvezuju sva gorenavedena prava, čini ih međusobno kompatibilnim i onemogućuje njihovo uskraćivanje.

Kako definiše Maršal, državljanstvo se odnosi na puno članstvo u nacionalnoj zajednici i sastoji se od seta ovlašćenja, prava i obaveza koja su ravnomjerno dodijeljena svim članovima zajednice. U kontinentalnoj Evropi, ovaj koncept se može pratiti još od vremena Francuske revolucije, kada je prvi put ustanovljena nacija kao politički suveren. Nacija se sastojala od odraslih muškaraca rođenih na francuskoj teritoriji. Kao građani oni su uživali jednak prava, kako civilna tako i politička. Štaviše, dijelili su iste terete i obaveze: morali su da plaćaju poreze, služe vojni rok i brane naciju-državu u ratnim vremenima. Ova vrsta obaveze je prenesena kroz izraz „bratstvo“ koji je pridodat nacionalnom sloganu slobode i jednakosti.¹ „Bratstvo predstavlja snagu koju braća nacije mogu razviti i ispoljiti, a

---

¹ *Liberté, égalité, fraternité* (Sloboda, jednakost, bratstvo) - francuski moto koji se povezuje sa bojama na državnoj zastavi.

u isto vrijeme predstavlja njihovu vezu solidarnosti. Članovima nacije smatraju se, prije svega, slobodne individue od kojih je zatraženo da se bliže povežu u teškim vremenima kao i u vremenu slave. Njihovi zajednički naporu mogu pomoći da se nacija napravi ili održi jakom, a bez bratstva i solidarnosti nacija je naprotiv osuđena na slabost i opadanje“ (Frevert, 2005, p. 73).

U samom govoru o naciji, važno je napraviti diferencijaciju između koncepta političke nacije i etno-nacije. „Tako je, na primjer, na širem govornom području engleskog jezika u Zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi uobičajeno da se riječ nacija primarno upotrebljava kao oznaka za političku naciju, koju čine svi građani neke države, dok je u Istočnoj Evropi uobičajeno da se pojам nacije primarno vezuje za koncept etničke nacije“ (Ružica Čičak Chand, 1998, p. 49). Postoji generalni konsenzus među istoričarima političke misli da je prva „nacionalna država“ kako je mi shvatamo bila uspostavljena u revolucionarnoj Francuskoj, zato što je ona bila prva država koja je eksplicitno crpila legitimitet na osnovu nacije. Takva Francuska postala je pogodan teren za kreiranje nacionalnosti² koja je očiti ekvivalent državljanstva. Zbog toga analizu istorijskog nastanka i razvoja državljanstva započećemo na primjeru Francuske, koja je zahvaljujući svojim pravnim kodifikacijama postala uzor na koji će se ugledati ostatak svijeta pri koncipiranju vlastitih ustavnopravnih rješenja. Samo neke od država koje su izvršile recepciju francuskih rješenja su Italija, Holandija, Belgija, Rumunija, Španija, Portugal, njihove kolonije i mnoge druge, što govori o značaju uticaja Francuske na širenje koncepta državljanstva širom svijeta. Sam koncept državljanstva važno je posmatrati kako sa pravnog tako i sa političkog aspekta, a tom dijelu rada će prethoditi sveopšta analiza nastanka i ozakonjavanja državljanstva u državama nastalim na teritoriji bivše SFRJ. Poslije toga, pristupićemo komparativnoj analizi današnjih, modernih zakonskih rješenja koja regulišu ovu oblast i tako ćemo jasno prepoznati probleme sa kojima se susreću lica koja uđu u problem kolizije državljanstva ili, još gore, kako smo već naveli – apatridice.

Danas je svijet ušao u novu epohu, dobu globalizacije koja promoviše ideje mira, otvorenih granica, slobode kretanja robe, ljudi, kapitala i usluga, kao i uključivanja država u svjetske tokove. Naravno, za očekivati je da ovakav trend ne zaobiđe i samu ustanovu državljanstva, gdje na tlu Evrope dolazi do kreiranja sasvim nove slike državljanstva kroz

² Na govornom području slovenskih jezika i na srednjeevropskim jezicima, termin „nacija“ podrazumijeva etničku zajednicu, pa nacionalnost u tim zemljama predstavlja sinonim za nečiji etnički identitet. U kontekstu analize državljanstva, takvo poimanje stvara konfuziju i za njega isključivo možemo vezati pojam etničke pripadnosti, etniciteta ili narodnosti.

uvodenje političko-pravnog pojma „evropskog građanstva”. Pošto je „evropsko građanstvo” polako ušlo i na tlo jugoistočne Evrope, drugi dio rada biće posvećen njegovim implikacijama na predmetne države uključujući i samoproglašeno Kosovo³. Ovim dijelom biće obuhvaćena komparativna analiza aktuelnih zakona o državljanstvu, kojom će se moći ustanoviti razlike između pravnih regulacija ove oblasti.

Posljednji dio rada posvećen je empirijskom dijelu koji se odnosi na predstavljanje rezultata istraživanja provedenog u periodu mart-april 2019. godine. Istraživanje daje jasnu i preglednu sliku o tome koliko su ispitanici upoznati sa pojmom državljanstva i njegovom povezanošću sa pravima ispitanika, što će dati doprinos dokazivanju glavne hipoteze. Pored toga, biće prikazan uvid u podatke o najzastupljenijem „sekundarnom“ državljanstvu u oba entiteta, odnosno stranom državljanstvu koje građani posjeduju u najvećoj mjeri, na koji način se najviše stiče državljanstvo druge države, razlozi zbog čega građani BiH uopšte imaju ili žele drugo državljanstvo, kao i to: da li je, u kojoj mjeri i zbog čega bilo odricanja od državljanstva neke države.

---

³ Ovaj natpis ne prejudicira status Kosova i treba ga posmatrati u svjetlu prava, a skladu je sa Rezolucijom 1244 Savjeta bezbjednosti UN i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj deklaraciji o nezavisnosti.

Teorijsko-metodološki okvir rada

Problem istraživanja

Državljanstvo neke države predstavlja „pravo na imanje prava“, mada ga mnogi građani tako ne percipiraju, a važnost ovog instituta najviše osjete upravo oni koji ga ne posjeduju – apatridi. Iako je broj apatrida neutvrđen, gotovo da u svijetu ne postoji regija ili oblast u kojoj se oni ne nalaze. Ignorisanje je prava riječ kojom bi se mogli opisati problemi ovih lica, a u žiji javnosti apatridi se pojavljuju vrlo rijetko. Iako se pitanje državljanstva nametnulo kao ekskluzivno pravo svake od država, ono ipak biva ograničeno određenim međunarodnim ugovorima i samim međunarodnim pravom.

Društva koja prolaze kroz tranziciju, suočavaju se sa različitim ekonomskim, socijalnim, političkim i ostalim previranjima što ostavlja odraz na kvalitet ljudskih života. Često se dešava, da određena društva uznapreduju do te mjere, da se njihov standard drastično razlikuje od ostatka svijeta, što dovodi do već viđenih polarizacija: sjever-jug, zemlje prvog, drugog i trećeg svijeta i slično. Građani, živeći u teškim uslovima, često se susreću sa dilemama da li ostati unutar neke države ili se trajno upustiti u potragu za boljim mjestom za život. Među takve države spada i Bosna i Hercegovina, čiji su građani nezadovoljni, a vrlo često osjete nedostatak prave države koja bi trebala da vodi računa o njima i njihovim pravima. Upravo kada to nezadovoljstvo kulminira, pokreću se priče o odlasku mladih, pa i svih slojeva stanovništva u druge zemlje što dovodi do toga da *mass mediji* počinju da se interesuju za pitanja kao što je državljanstvo. Iako se uputivši ka napretku, mnogi ljudi ostaju u određenoj vrsti *statusa quo*, jer ne žele da se vrate nazad, a neposjedovanje državljanstva države u koju odlaze onemogućuje im da se potpuno integrišu u novo društvo.

“Biti lišen državljanstva znači biti lišen osjećaja pripadanja svijetu; to je kao da se vratite u divljinu kao pećinski ljudi ili divljaci... Čovjek koji je samo čovjek i ništa drugo, izgubio je one kvalitete koje su drugim ljudima omogućavale da ga tretiraju kao čovjeka. Takvi ljudi mogu živjeti i umrijeti bez ostavljanja ikakvog traga, bez da su na bilo koji način doprinijeli ovom svijetu...” (Achiron, 2005, p. 8).

Upravo način dolaska i prestanka „prava na prava“ zaokupljuje pažnju javnosti i zbog toga osnovni problem ovog istraživanja jeste analiza načina sticanja i prestanka državljanstva

u državama nastalim na teritoriji bivše SFRJ kroz komparaciju zakonskih propisa i njihove primjene u praksi u novonastalim državama. Takođe, da bismo stvorili kvalitetnu sliku o državljanstvu na našim prostorima bitno je da odgovorimo i na druga problemska pitanja kao što su:

- Zbog kojih razloga građani Bosne i Hercegovine podnose zahtjeve za državljanstvo drugih država nastalih na teritoriji bivše SFRJ?
- Da li nemogućnost posjedovanja dvojnog državljanstva otežava položaj stanovništva u pojedinim državama nastalim na prostoru bivše SFRJ?
- Da li državljanstvo pojedinih država donosi i izvjestan broj ograničenja u smislu ostvarivanja različitih vrsta prava?
- Sa kojeg područja dolazi najveći broj zahtjeva za prijem u državljanstvo Bosne i Hercegovine?
- Kakva je struktura posjedovanja stranog državljanstva u entitetima u BiH?
- Koji su najčešći razlozi za podnošenje zahtjeva za odricanje od državljanstva Bosne i Hercegovine?

U radu će se naći odgovori na ova kao druga problemska pitanja radi boljeg i ispravnijeg razumijevanja same teme.

Poseban osvrt u radu biće dat i na koncept „građanstva Evropske Unije“, koji je tvorevina *sui generis*.

Predmet istraživanja

U skladu sa definisanim problemom istraživanja, može se izdvojiti i predmet istraživanja. Predmet istraživanja je materija državljanstva, a posebno njena regulacija u državama nastalim na teritoriji bivše SFRJ. Predmetne države su: Bosna i Hercegovina, Republika Srbija, Republika Hrvatska, Republika Slovenija, Crna Gora, Republika Sjeverna Makedonija i Kosovo.

Teorijska osnova istraživanja

Termin državljanstva prvi put se spominje i potvrđuje tokom Francuske revolucije kroz Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina u kojoj se navode prirodna, neotuđiva i sveta prava ljudi. Pojam državljanstva u širem smislu, ima svoje porijeklo u unutrašnjem pravu svake od država, a njegova početna faza kreće se od stare Grčke i Rima.

Čovjek kao *zoon politikon*, prema definisanjima Aristotela jeste biće koje zavisi od društvene zajednice i kao takvo treba da aktivno učestvuje u politici, tj. donošenju važnih odluka za tu istu zajednicu. Aristotel je za apolitične osobe koje nisu uključene u politički život zajednice dao jednostavan naziv *idiotikos*, odnosno idioti, odnosno neupućeni. Kada malo dublje analiziramo društvene odnose unutar jednog takvog društva dolazimo do zaključka da su pored političkih apstinenata postojali i određeni slojevi koji nisu imali pravo da učestvuju u donošenju odluka, jer nisu bili smatrani građanima tadašnjih grčkih polisa. Apstinenti na taj način nisu koristili prava koja su imali, dok su drugi slojevi ljudi mogli samo mučki posmatrati kako neposjedovanje određenih prava utiče na njihove životi. Grupe ljudi bez jednakih prava sa građanima (državljanima) polisa bili su: robovi, žene, djeca, stranci ali i oni protjerani. Iz ovoga je vidljivo da je tada postojao određen sistem po kome se znao način sticanja i prestanka državljanstva (tadašnjih polisa), a u skladu sa vremenom u kome je nastao, ovakav sistem je ipak sa sobom donosio diskriminaciju prema određenim licima, odnosno slojevima društva.

U antičkom Rimu definisanje te preteče državljanstva bilo je vidljivo kroz institut gubitka pravne sposobnosti tj. građanske smrti koju određuje pojам *Capitis deminutio*⁴, gdje je za pojedine prekršaje pojedinaca predviđena sankcija kojom je gašen status građanina Rima. „Gubitak rimskog prava građanstva, nastupao bi onda kada bi se rimski građanin iselio u latinsku koloniju, osudom na kaznu progonstva, ali u slučajevima kada bi osuđenik postajao robom države. Status građanina takođe se mogao izgubiti i kada bi lice zarobio neprijatelj“ (Stanojević, 2003). Postojala su lica koja su se svrstavala u kategoriju *Civis Romanus*, a pripadnik ove kategorije se postajalo rođenjem u validnom braku, kao i rođenjem u braku slobodnih osoba u kojem je bar otac imao status građanina, jer je status dijeteta načelno zavisio od oca. Pored toga, status građanina posjedovala su i lica nad kojim je izvršeno oslobođanje (*manumissio*) iz ropstva.

⁴ Postojale su, u Rimskom pravu, *capitis deminutio minima, media i maxima*. U prvom slučaju radilo se o gubljenju ili promjeni porodičnog statusa, u drugom o gubitku rimskog prava građanstva, dok je treći oblik bio najteži, a podrazumijevao je gubitak slobode (*status libertatis*).

„Današnji pojam građanstva svrstava građanina u centar bilo koje životne ili društvene aktivnosti. Pravno govoreći, ustavno pravo definiše građanina kao titulara prava u odnosu na državu kojoj pripada, dok međunarodno pravo teži razumijevanju građanina kao bilo kojeg stanovnika“ (Nicoleta, 2010). U većini savremene literature, prva stvar koju ćemo saznati o državljanstvu jeste ta da je državljanstvo pravna veza između individue i države. Međunarodno pravo koristi formalnu definiciju države zasnovanu na spoljašnjim, pojavnim elementima države. U tom smislu, država se određuje kao entitet koji sadrži tri konstitutivna elementa:

- 1) postojano stanovništvo
- 2) utvrđena teritorija
- 3) suverena vlast

Ponekad se navode i drugi elementi mada oni nemaju toliki značaj na samu konstitutivnost države, nego više utiču na njenu sposobnost funkcionisanja i vršenja vlasti. Kako najveći dio stanovništva države čine upravo državljeni te zemlje, potrebno je iznijeti nekoliko opštih napomena o ovom pravnom institutu i shvatanja o državljanstvu koja su vremenom evoluirala u današnje pozitivno pravo i moderno, savremeno shvatanje u pravnoj teoriji državljanstva. Prema shvatanju profesora Blagojevića država je jedan kolektivitet, koji mora da ograniči prostorno i personalno efikasnost svog pravnog poretku. Prostorno ograničavanje svodi se na teritoriju države, omeđenu utvrđenim granicama, uz pravna proširenja (brodovi, vazduhoplovi i slično). Personalno ograničenje, odnosno ograničenje u pogledu ličnosti rodilo je potrebu za vezivanjem većeg ili manjeg kruga lica za državu. Upravo je državljanska veza osnovni kriterijum na osnovu kog se određuje odnos lica i određenog pravnog poretku, odnosno osnov za određivanje jedinki koje sačinjavaju supstrat kolektiviteta- države. (Blagojević, 1938)

Državljanstvo je shvatano kao pravni odnos određenog lica prema državi. Ovakav odnos subjektima omogućava uživanje svih prava koja su ustanovljena pravnim poretkom odnosne države, dok se strancima daje mogućnost uživanja samo onih prava koja bi im bila priznata generalnom normom ili propisima koji se odnose na izvjesne situacije. Sam pravni odnos i veza između države i pojedinca može se izraziti u svojstvu: državljanina, stranca ili osobe bez državljanstva. Pravo i dužnost svake države je da uređuje državljanstvo, a zbog ljubomornog pogleda na ovu njenu isključivu nadležnost, mnoge države su se protivile uređivanju ove materije od strane međunarodne zajednice. Samim tim ovo spada u jednu grupu ekskluzivnih državnih prava. Međutim, čak i u periodu zaštite ovog ekskluzivnog

prava pristupalo se regulisanju ove oblasti putem bilateralnih i multilateralnih međudržavnih konvencija, što je doprinijelo ujednačavanju diferencijalnih pozitivnopravnih propisa.

Institut državljanstva ima svoju socioološku i pravnu sadržinu, koja određuje smjer regulisanja pravnim normama. Bez obzira na različitost i brojnost država u svijetu, ipak su se u pravnoj teoriji, odnosno filozofiji prava državljanstva, izdvojili određeni principi koji su vodilje državama prilikom opšteg regulisanja ove materije i formulisanja pravnih normi. Ta načela su zasnovana na shvatanju da je državljanstvo dobrovoljna veza, a shodno tome lice je slobodno da mijenja svoje državljanstvo uz pravo da ga opet povrati (repatrijacija) što mu država ne može zabraniti, niti ga može primorati na promjenu.

S druge strane stav većine država je da svako lice treba da ima samo jedno državljanstvo (načelo monopatridije) i da ne može imati dva ili više državljanstava (načelo zabrane bipatridije i polipatridije). Kako bi bila ostvarena ova načela, država usvaja mјere za suzbijanje apatridije, ali ima i obavezu da uredi pravni položaj lica bez državljanstva, bez nametanja svog državljanstva. Kako je institut državljanstva jedna opšta pravna pojava, tako i nauka o državljanstvu ima opštu prirodu. S obzirom da se pitanje državljanstva može javiti kao osnovno, prethodno pitanje za primjenu pravnih normi bilo koje grane prava, nauka o državljanstvu je uvodna, pripremna materija gotovo svih pravnih disciplina. Dok se ranije tretirala kao dio nauke o međunarodnom privatnom pravu, danas se materija državljanstva izučava i u okviru posebnog upravnog prava, s obzirom na prirodu postupka sticanja i gubitka državljanstva i nadležnosti državnih organa.

Prema shvatanju profesora Blagojevića, uvezši u obzir da je ustanova državljanstva osnovna ustanova pravnog poretka, koja je bitna za sam pojam i postojanje države, i koja je prethodno pitanje svim pravnim disciplinama, nauka o državljanstvu bi trebalo biti u domenu nauke ustavnog prava. (Blagojević, 1938)

Što se tiče pravne prirode državljanstva, postoji nekoliko teorija. Prema ugovornoj teoriji, državljanski odnos je ugovorna veza između države i njenog državljanina, koji ima svoj osnov u komutativnom ugovoru, dvostranom, koji rađa i prava i obaveze kako za državu, tako i za pojedinca, koji su strane ugovornice. Riječ je o formularnom ugovoru, budući da država propisuje imperativne pravne norme za sticanje i gubitak njenog državljanstva odnosno uslove ugovora po pristupu, na koje lice pristaje. Međutim, ovo shvatanje nije baš ispravno, jer sve pravne institucije imaju svoj osnov u normama pozitivnog prava, u zakonu, koji ih stvara i formuliše. To isto važi za državljanstvo i državljansku vezu koji su izraz

jednostranog formulisanja pravnog poretku, putem jednog akta-uslova, uz mogućnost da izjava volje pojedinca proizvode određeno dejstvo u propisanim slučajevima.

Mimo upravnog prava, državljanstvo je značajno i u pogledu međunarodnog javnog prava, a posebno dijela koji se odnosi na sukcesiju. Međunarodno pravo ovlašćuje državu sukcesora da u slučaju teritorijalnih promjena proširi svoje državljanstvo po osnovu relevantnih kriterija i na stanovnike teritorije nad kojom je došlo do supstitucije suvereniteta. Unutrašnja prava sadrže različita pravila za takvu situaciju. Englesko pravo, recimo automatski proširuje državljanstvo i na stanovništvo novostečene teritorije, izuzev u slučaju ako ga oni izričito odbiju, kao što ga, s druge strane lišava engleskog državljanstva kada je teritorija izgubljena, a državljeni ne preduzimaju korake da ga zadrže. Zakonodavstvo SAD ne proširuje automatski državljanstvo na stanovništvo oblasti nad kojom SAD stiče suverenitet. Važno je spomenuti i uređivanje državljanstva u složenim državama, a tu treba obratiti pažnju na to da li se radi o državljanstvu personalne unije ili o državljanstvu federalne države. U personalnim unijama, kao što su bile Austrougarska (1867-1918) ili Švedska i Norveška (1815-1905) ne postoji zajedničko državljanstvo, nego isključivo državljanstvo jedne od država koje se nalaze u sastavu te unije.

Sam državlјanski status, bio je jedno o glavnih pitanja u prethodnom periodu, a mnogi građani su nailazili na ozbiljne prepreke u ostvarivanju svojih prava koja su bila u vezi sa neriješenim državlјanskim statusom. „Istraživanja pokazuju da su, nakon raspada zemlje, posebno sledeća lica, odnosno grupe, imale ozbiljne probleme u vezi sa državljanstvom: lica iz etnički mješovitih brakova i porodica; lica u braku sa različitim državljanstvima; lica koja su se izjašnjavala kao "Jugosloveni", a nakon raspada SFRJ našli su se na teritoriji države gdje je nacionalna pripadnost bila jedan od presudnih uslova za sticanje državljanstva;

pripadnici "novih manjina" odnosno onih nacionalnih zajednica koje su raspadom SFRJ i nastankom novih, nacionalnih država izgubile status "konstitutivnih naroda" (Hrvati, Bošnjaci, Makedonci itd. u Srbiji; Srbi u Makedoniji, Hrvatskoj, Sloveniji itd.); migranti – radnici iz bivših republika SFRJ u Sloveniji koji nisu imali državljanstvo Slovenije; izbjeglice i privremeno raseljena lica; lica koja su imala državljanstvo republike na čijoj teritoriji nisu imali prebivalište u trenutku raspada SFRJ“ (Lilić, et al., 2001).

„Zakoni ocijepljenih jugoslovenskih republika – Hrvatske, Slovenije i Makedonije predviđaju automatsko sticanje državljanstva za izvjesne kategorije stanovnika, ali se bitno razlikuju u pogledu mogućnosti sticanja državljanstva drugih državljanina SFRJ koja su bila vezana za odnosne teritorije relevantnim pravnim činjenicama“ (Blagojević, 1938).

Ciljevi istraživanja

Društveni ciljevi istraživanja

Kada su u pitanju društveni ciljevi istraživanja želi se, prije svega, skrenuti pažnja nadležnih državnih institucija na važnost pokretanja ekonomskih reformi, jer iz Bosne i Hercegovine iz godine u godinu odlazi sve veći broj njenih stanovnika, a što je vidljivo i kroz odricanje od samog državljanstva. Ovim radom prikazaće se nastanak i političko-pravni koncept državljanstva, pravne regulacije materije državljanstva u državama nastalim na teritoriji bivše SFRJ, počevši od vremena ozakonjavanja ove materije do danas.

Takođe, cilj je da se poveća nivo informisanosti bosansko – hercegovačke javnosti o uslovima sticanja i prestanka državljanstva u državama nastalim na teritoriji bivše SFRJ, zatim prednostima i rizicima koje donosi posjedovanje pojedinih državljanstava novonastalih republika i najzad, kako posjedovanje pojedinog državljanstva utiče na kvalitet života njegovog imaoца. U radu će se analizirati i prikazati različiti državljanski pokazatelji između Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, kao i percepcija građana oba entiteta o institutu državljanstva.

Sistem hipoteza

Glavna hipoteza:

- Raspadom bivše Jugoslavije na njenoj teritoriji su nastale nove države koje su uvele vlastite sisteme sticanja i prestanka državljanstva koji često, zbog različitih koncepata, otežavaju recipročna sticanja određenih prava državljana jedne na teritoriji druge novonastale države ili uzrokuju prestanak pojedinih prava, čime se vrši diskriminacija građana.

Pomoćne hipoteze:

- Građani Bosne i Hercegovini zahtijevaju sticanje državljanstva drugih država nastalih na teritoriji bivše SFRJ, a koje su članice EU (Republika Slovenija i Republika Hrvatska) zbog ekonomskih razloga.
- Nemogućnost posjedovanja dvojnog državljanstva paralelno sa državljanstvom Crne Gore, otežava položaj državljana Republike Srbije koji žive u Crnoj Gori.
- Državljeni Kosova imaju značajan broj ograničenja u smislu ostvarivanja različitih vrsta prava zbog posjedovanja samo jednog državljanstva.
- Preko 30% građana Bosne i Hercegovine, koji posjeduju entitetsko državljanstvo Republike Srpske posjeduje i državljanstvo Republike Srbije.
- Preko 10% građana Bosne i Hercegovine, koji posjeduju entitetsko državljanstvo Federacije Bosne i Hercegovine posjeduje i državljanstvo Republike Hrvatske.
- Preko 2% građana Bosne i Hercegovine se do sada odreklo državljanstva, a najveći broj zahtjeva za prestanak državljanstva Bosne i Hercegovine podnesen je zbog stalne promjene države prebivališta ili braka sa državljaninom strane zemlje, a koja ne toleriše dvojno državljanstvo.

Metode istraživanja

Koristićemo sljedeće metode istraživanja i zaključivanja:

1. **Istorijsko pravni metod:** Ovaj metod će se koristiti kod utvrđivanja istorijski bitnih momenata koji su dali doprinos ozakonjavanju materije državljanstva kako u svijetu, tako i na području jugoistočne Evrope i predmetnih država, počevši od Francuske revolucije do danas. Metod će se koristiti i kod objašnjavanja disolucije SFRJ, odnosno nastanka i razvoja novih država na njenom prostoru, svih procesa i ugovora koji su nastali u vezi sa predmetom istraživanja, tj. državljanstvom.
2. **Pravni metod:** Ovaj metod će se koristiti za potrebne temeljne i sveobuhvatne analize pojedinačnih pravnih propisa iz oblasti državljanstva u predmetnim državama.
3. **Sociološki metod:** Ovaj metod će se koristiti prilikom utvrđivanja društvenih razloga, uzroka i povoda zbog kojih je oblast državljanstva uređena na identičan način u svim predmetnim državama, dok su za rješavanje osjetljivih državljanskih pitanja primjenjena različita državljanska rješenja.
4. **Uporedno-pravni metod:** Ovaj metod će se koristiti za komparaciju sadašnjih zakona iz oblasti državljanstva u predmetnim državama, sa ciljem utvrđivanja njihove normativne komplementarnosti, koherentnosti i različitosti.
5. **Analiza sadržaja:** Ovaj metod će se koristiti u svrhu prikupljanja podataka iz različitih sredstava informisanja. Kao primarni izvor materijala pojavljuju se zakonski propisi država, pravni akti, knjige, udžbenici, a zatim *mass media* sadržaji, te druge publikacije i tekstovi, koji opisuju ili se bave temom ovog istraživačkog rada..
6. **Deskriptivni metod:** Ovaj metod će se koristiti za objašnjavanje glavnih pojmove koji se odnose na temu ovog rada, a to su prije svega narod, nacija, država, državljanstvo, građanstvo i slično.
7. **Metod logičkog zaključivanja:** Ovaj metod će se koristiti za potrebe posredne provjere pravne valjanosti, te logičke sinhronizovanosti postavljene osnovne hipoteze i dopunskih hipoteza.
8. **Hipotetičko-deduktivni metod:** – Ovaj metod će procjenjivati ulogu teorije u istraživanju, tako da se provjeravaju teorijske hipoteze, koje su na deduktivan način izvedene iz postojeće teorije.
9. **Anketno istraživanje:** Ovaj metod će se koristiti u svrhu prikupljanja podataka pomoću kojih možemo doći do informacija o stavovima i mišljenjima ispitanika. Anketni upitnik biće osnovni instrument za prikupljanje podataka.

Vremenski okvir istraživanja

Vremenski period	Stadij istraživanja
1.2.2019. – 30.4.2019.	Prikupljanje materijala za izradu magistarskog rada. Korišćenje postojeće literature na ovu temu te eventualno potraga za istom.
16.4.2019. – 21.5.2019.	Kontakt sa institucijama i nadležnim službama u svrhu prikupljanja podataka. Anketiranje građana Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine.
1.5.2019. – 21.5.2019.	Analiza prikupljenih podataka i informacija.
1.4.2019. – 21.5.2019.	Pisanje inicijalne verzije magistarskog rada.
21.5.2019. – 31.5.2019.	Revizija inicijalne verzije magistarskog rada i pisanje konačne verzije nakon konsultacije sa mentorom.

Ozakonjavanje prava državljanstva u jugoistočnoj Evropi

Početno pravno regulisanje oblasti državljanstva izvršeno je građanskim zakonima, prije svega pomoću Napoleonovog zakonika (*Code Napoléon*)⁵ i Austrijskim opštim građanskim zakonom (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie*). Kasnije normiranje državljanstva je vršeno posebnim zakonima što je uslijedilo kao „rezultat shvatanja državljanstva kao javno privatnog odnosa i napuštanja shvatanja državljanstva kao privatnopravnog odnosa, premda i danas ima zemalja u kojima je materija državljanstva sadržana u građanskom zakoniku (npr. u Iranu)“ (Marković, 2016).

Već u prvom naslovu Napoleonovog zakonika koji se odnosi na „uživanje i lišavanje građanskih prava“ član 7. propisuje da „ostvarivanje građanskih prava ne zavisi od *statusa* građana i da se ova vrsta prava stiče i štiti u skladu sa ustavnim zakonom“. (Barrister of The Inner Temple, 1827) Pored toga, ovaj Zakonik nalaže da svaki Francuz može da uživa građanska prava. Navodi se niz uslova koje stranci moraju ispuniti kako bi postali Francuzi i uređuje se način sticanja prava državljanstva za djecu - potomke Francuza koja su rođena u inostranstvu. Ovo pravo se takođe proširuje i na strance koji stupaju u brak sa Francuzima.

Analizirajući tadašnji Napoleonov zakonik da se primjetiti da do danas nije bilo naročito mnogo izmjena u elementarnim uslovima i načinima sticanja državljanstva, a novijim pravnim aktima veći se akcenat stavlja na uređenje administrativnih procedura prilikom njegovog sticanja i prestanka. Samim tim postoji velika sličnost između savremenih zakona o državljanstvu, a naročito na prostorima u kojima djelimično baštinila francuska pravna tradicija. Ovaj zakonik je svakako imao uticaj i na prostor jugoistočne Evrope, a primjer takvih područja su Dubrovačka republika i Dalmacija u kojima se Napoleonov zakonik primjenjivao od 1808. godine kada su bile sastavni dio Napoleonove Kraljevine Italije. Nakon toga, od 1809. do 1814. godine taj zakonik je još uvijek bio na snazi po Ilirskim pokrajinama (Slovenija, Istra i južni dio Hrvatske). Austrijsko carstvo je 1811.

---

⁵ Poznat još i kao Francuski građanski zakonik. Napoleonov zakonik nastao je kao rezultat pokušaja da se izvrši kodifikacija prava u Francuskoj, koja je početkom XVIII vijeka bila veoma pogodena pravnim partikularizmom. U Francuskoj je postojalo blizu trista partikularnih pravnih sistema koje je Napoleon težio unificirati. Napoleonov zakonik bio je podijeljen na tri knjige, od kojih se prva odnosila na lica, prije svega obuhvativši statusno i porodično pravo, a samim tim i državljanstvo.

godine donijelo Opšti građanski zakonik koji je bio sačinjen po uzoru na Napoleonov zakonik. Osnivač i prvi predsjednik Matice srpske - Jovan Hadžić, po nalogu knjaza Miloša Obrenovića sastavlja Srpski građanski zakonik za Kneževinu Srbiju 1844. godine čija se primjena odnosila na područje današnje Uže Srbije (a kasnije i Makedonije) do 1946. godine. Direktni uzor tom zakoniku bio je Austrijski opšti građanski zakonik, ali stvarni i pravi uzor je bio *Code Napoléon*. Slična stvar se desila i sa crnogorskim - Opštim imovinskim zakonikom, donesenim 1888. godine.

Savremeni pravni sistemi današnjih država nastalih na teritoriji bivše Jugoslavije u pogledu građanskog prava dobar dio svog postojanja duguju Francuskom građanskom zakoniku. Pored Francuske, snažan uticaj na razvoj državljačke materije na prostoru jugoistočne Evrope imala je svakako i Austrougarska Monarhija.

Na osnovu odluke Berlinskog kongresa 1878. godine, Austrougarska monarhija dobija mandat da okupira Bosanski vilajet koji se nalazio pod vlašću Osmanskog carstva i tim činom preuzima njenu vojnu odbranu i civilnu upravu na neodređeno vrijeme. Austrougarska monarhija je takođe dobila mandat da okupira i Novopazarski sandžak kao važno strateško mjesto koje se nalazilo između Srbije i Crne Gore, ali ne preuzimajući na sebe obavezu da vrši upravu nad ovom oblašću. Berlinskim kongresom preoblikovana je geopolitička karta jugoistočne Evrope jer su Srbija, Crna Gora i Rumunija stekle nezavisnost. Takođe, jedan od rezultata bilo je i pomjeranje granica država čime je Srbija dobila Niški, Vranjski, Toplički i Pirotski okrug.

Svi narodi koji su učestvovali u ratu koji je prethodio Kongresu osjećali su nezadovoljstvo njegovim odlukama, što će uzrokovati revizionističke tendencije u narednom periodu. Slično zapažanje iznosi i prof. dr Ljubomirka Krkljuš navodeći da je „na Berlinskom kongresu bio uočljiv protivslovenski duh, jer se u slovenskom elementu video povjerenik ruske politike. Od brojnih predstavnika balkanskih naroda, koji su u Berlinu pokušavali da iznesu zahtjeve svojih zemalja, saslušani su samo predstavnici Rumunije i Grčke, dok delegati Srbije i Crne Gore nisu dobili tu mogućnost“ (Krkljuš, 2016). Problem državnih granica i državnih apetita je od velikog značaja i za samo političko-pravno poimanje državljanstva, jer se državljanstvo u svojoj osnovi prožima kroz stanovništvo unutar utvrđenih granica.

Razbijanjem Osmanske imperije na Balkanu, stvorene su nove granice, a razlike države i oblasti su pale pod diferentne sfere uticaja velikih sila. To je imalo snažnu refleksiju na proces recepcije prava unutar novonastalih granica, a počeci novog talasa pravne recepcije nakon Berlinskog kongresa dešavaju se unutar okupirane Bosne i Hercegovine. Okupacijom Bosne i Hercegovine austrougarska uprava nije naglo prekinula sa osmanskom upravnom i finansijskom praksom. Ona je u biti zadržala zatečenu osmansku administrativnu organizaciju u Bosni i Hercegovini, pravni poredak, poreski sistem i postojeće stanje agrarnih odnosa. Sa ciljem uspostavljanja pokrajine kao stabilnog političkog modela koji bi pomogao u rasipanju podizanja jugoslovenskog nacionalizma, Austrougarska monarhija je mnogo pažnje posvetila kodifikaciji prava, uvođenju novih političkih praksi i generalno modernizaciji ovog prostora.

Austrijski građanski zakonik predviđao je da se „puno uživanje građanskih prava stiče kroz državljanstvo i da je ono svojstveno djeci austrijskog građanina po rođenju.“⁶ Prema zakoniku „tuđinci imaju uopšteno jednaka građanska prava i obaveze kao i državljeni, ako se za uživanje tih prava izričito ne traži posjedovanje državljanstva. Takođe moraju tuđinci, ako će jednako pravo da uživaju s državljanima, dokazati u dvojbenim slučajevima, da i država u koju spadaju, postupa u pravu, o kojem je govor, s državljanima austrijskim kao sa svojima vlastitim.“⁷

---

⁶ Austrijski Opšti građanski zakonik, član 28.

⁷ Austrijski Opšti građanski zakonik, član 32.

Regulisanje državljanstva

Bosna i Hercegovina

U drugoj polovini XIX vijeka pravni sistem Bosne i Hercegovine počeo se približavati kontinentalno-evropskoj pravnoj tradiciji. Taj proces je bio moguć zahvaljujući reformama koje su se sprovodile u sferi prava unutar Osmanske imperije, a koje su se provodile recepcijom evropskih, uglavnom francuskih zakona modifikovanih kroz Njemački građanski zakonik i Švajcarski građanski zakonik na koje se ugleda osmanski zakonodavac. Osmansko reformisano (tanzimatsko pravo) gradilo se kroz dva zakonodavna metoda. „Prvi metod bio je sistematizovanje i prerada postojećeg prava zasnovanog na temelju šerijata i kanunskog prava. Na taj način nastali su na primjer Krivični zakon od 1840. godine, zatim Zakon o zemljišnoj svojini od 1858. godine, te čuveni Osmanski građanski zakonik (*Medžella*) postepeno izdavan od 1869. do 1876. godine“ (Bećić, 2013). Drugim metodom, koji je podrazumijevao recepciju evropskih zakona „reformisano je na primjer krivično pravo (Krivični zakon od 1858. godine), trgovačko pravo, pravo državljanstva, te veliki dijelovi procesnog prava“ (Bećić, 2013).

Najambiciozni poduhvat u kreiranju multietničkog građanskog identiteta bio je proizvod pristalica tanzimata čija je ideja Osmanluka bila u vezi sa administrativnim reformama koje su vršene u Carstvu. Iako je Osmanluk bio poželjan i inventivan, „pokušaj izgradnje ovog identiteta morao je da se takmiči sa moćnom alternativom iz inostranstva – pobjedom ujedinjenja nacionalizama u Italiji i Njemačkoj. Hrišćani unutar Carstva neminovno su nastojali da oponašaju Italijane i Nijemce. S druge strane, mnogi Muslimani su smatrali Osmanizam znakom slabosti - povlačenjem Islama pred rastom asertivnosti među hrišćanskim stanovništvom“ (Glenny, 2012).

„Vijekovima se smatralo da se Osmanlijama mogu nazivati isključivo podanici islamske vjeroispovijesti. U državnoj administraciji, osim rijetkih izuzetaka, mogli su služiti isključivo muslimani. Vladao je princip da svi oni koji su služili sultanu moraju biti muslimani; iako su mnogi od njih etnički pripadali različitim hrišćanskim narodima, ulazeći u državnu službu morali su primiti islam. Sada se koncept *osmanluka* širi na sve podanike Carstva. Ponekad se ovaj koncept tumačio kao „fuzija“ različitih etničkih identiteta, a ponekad kao „bratstvo“ različitih naroda, ali i jedna i druga formulacija išle su prema shvatanju jedinstvenog osmanskog državljanstva i nadvladavanja sistema *mleta*. Ovakvim

postupcima se nastojalo dodatno integrirati kršćansko stanovništvo u državni sistem. Osmanska državna vlast bila je vrlo zainteresirana da uključi hrišćane u državni sistem jer su tom vremenu oni većinom bili nosioci modernih ideja u Carstvu. Bili su redovito bolje obrazovani i poznavali su evropske jezike, koje su naučili u crkvenim školama širom carstva. U razvoju trgovine, naročito sa zapadnim svijetom, hrišćani su bili prikladniji saradnici, tako da su vrlo brzo bili nezamjenjivi kao posrednici i predstavnici zapadnih kompanija u Osmanskem carstvu. Dati hrišćanima potpunu ravnopravnost, činilo se zato osmanskoj vlasti dobar put za kanaliziranje sve te energije u državni sistem. Ovome razlogu pridružuje se i potreba suzbijanja pokreta osamostaljenja, kako se to već dogodilo na Balkanu“ (Pejić, 2016).

Iako je ideja Osmanluka imala namjeru da hrišćanskoj raji približi Osmansku imperiju i da je postepeno asimiluje u nju, u stvarnosti je postignut kontraefekat. Hatišerifom iz 1839. godine i Hatihumajunom iz 1856. godine narušeno je osnovno pravilo na kome je počivala Osmanska imperija, a to je bila superiornost Islama. Završni udarac etno-naciji zadat je Osmanskim Ustavom iz 1876. godine kojim se definiše da se svi podanici Carstva nazivaju Osmanlijama, bez obzira na vjersku pripadnost, a da se status Osmanlije sticao i gubio u skladu sa uslovima određenim u posebnom zakonu.

Samim tim dolazi do jačanja lokalnih nacionalizama među stanovništvom, posebno hrišćanskim, koje nije pokazivalo nikakvu naklonost da pravi ustupke prema Carstvu i kao rezultat toga, Carstvo je brojalo dvanaest do četrnaest različitih nacionalnosti. Koncept izgradnje nacije i na ovaj način suočio se sa ogromnim problemima i rizicima. Tokom ovog perioda hrišćani se vide kao „peta kolona“ različitih etno-nacionalnih pokreta za osamostaljenje širom Carstva. Najčešće su posmatrani kao privilegovani slojevi društva zbog mogućnosti njihovog kontakta sa zapadnim svijetom, cjelokupnim napretkom, kao i materijalnim progresom koji je sa tog prostora poticao.

Izbijanje pobuna u Carstvu proširilo se i Bosnom i Hercegovinom od 1871. godine. Poslije 1873. godine pobune su postale učestale i nisu više bile ograničene samo na pravoslavno stanovništvo. Muslimani i katolici su se u više navrata pridružili svojim sunarodnicima kako bi predstavili liste žalbi prema Porti.

Iako je Bosna i Hercegovina i dalje teritorijalno pripadala Osmanskem carstvu, takvo stanje bilo je teško zadržati i nakon 1878. godine. S obzirom da su upravni organi i redovni

sudovi poslije okupacije doživjeli značajne strukturalne i personalne izmjene (sudilska mjesta popunjavana su austrougarskim činovnicima, sudovi su ponovo organizovani, uvedeno je novo procesno pravo i dr.), okupacione vlasti su morale da ulože značajne napore u pogledu sankcionisanja i pravno-tehničkog pripremanja tanzimatskog zakonodavstva, kako bi se ono moglo primjenjivati i u novonastalim prilikama.

Primjena postojećeg osmansko-bosanskog prava nakon 1878. godine pokazala je svoje nedostatke. O tome svjedoče i službeni izvori austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Tako se na primjer u Izvještaju o upravi Bosne i Hercegovine od 1906. godine navodi da je preuzeto osmansko zakonodavstvo sadržavalo praznine, te da o važnim pitanjima i pravnim odnosima nije postojala jasna zakonska regulacija. U Izvještaju je takođe naglašeno da pojedini zakoni u Bosni i Hercegovini nisu bili u primjeni, te da je u narodu živjelo često drugačije pravno poimanje od onoga sadržanog u osmanskim zakonima.

„Pitanje koje je nakon okupacije Bosne i Hercegovine pobudilo naročito interesovanje među pravnicima ticalo se državnopravnog položaja ovih pokrajina. Jurističku elitu je zanimalo ko ima suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom – Turska ili Austrougarska? Ono u čemu su svi autori bili složni jeste da se radilo o jednoj pravnoj anomaliji koja se nije mogla podvesti ni pod jednu do tada poznatu pravnu kategoriju“ (Savić, 2015).

Nakon austrougarske okupacije možemo govoriti o jednoj vrsti pravne anomalije koja je postojala u odnosu između Bosne i Hercegovine i Austrougarske monarhije, a slično mišljenje dijeli i profesor Sanja Savić koja tvrdi da je „sultanu *de iure* pripadalo pravo suverenosti, a da je vršenje prava koja proizilaze iz suverene vlasti *de facto* imala Austrougarska“. (Savić, 2015) Situaciju je dodatno zakomplikovalo to što je Bosna i Hercegovina postala sastavni dio Austrougarske, ali “ona nije inkorporisana u ovu složenu zajednicu kao njen treći, ravnopravni član”. (Savić, 2015) Bosna i Hercegovina je predstavljala odvojeno tijelo (*corpus separatum*) jer se dvije države nisu mogle dogovoriti oko uprave i samim tim Bosna i Hercegovina je ostala uskraćena za učešće u zajedničkim poslovima na nivou monarhije. Prema tome, bosanskohercegovačko stanovništvo nije steklo ni austrougarsko državljanstvo, ni državljanstvo neke od država članica monarhije (Austrije ili Ugarske), a zbog kompleksnosti okolnosti u kojim se teritorija nalazila, stanovnici nisu imali ni državljanstvo Bosne i Hercegovine. Međutim, morala je postojati veza između stanovništva i pokrajne koju je to stanovništvo naseljavalo i rješenje je pronađeno u

„zemaljskom pripadništvu“. Zemaljski Ustav za Bosnu i Hercegovinu iz 1910. godine propisuje da „bosansko-hercegovački pripadnici jesu oni, koji su to svojstvo stekli ili će ga u buduće steći: 1. zakonitim rođenjem od roditelja zemaljskih pripadnika ili nezakonitim rođenjem od matere zemaljske pripadnice; 2. pozakonjenjem po ocu zemaljskom pripadniku; 3. udajom za muža zemaljskog pripadnika; 4. stalnim namještanjem austrijskog ili ugarskog državljanina u javnoj službi u Bosni i Hercegovini; 5. naročitim podjeljenjem po nadležnom mjestu. Svojstvo bosansko-hercegovačkog pripadnika, koje je stekao muž, proteže se takođe i na njegovu ženu kao i na njegovu maloljetnu djecu“. Pored ovakvog određivanja, zemaljski pripadnici su bili i svi oni koji su rođeni ili nađeni i odgojeni u Bosni i Hercegovini, dok se ne dokaže suprotno. Sam način gubitka svojstva zemaljskog pripadnika nije bio regulisan Zemaljskim ustavom. U ovom pogledu, možemo zaključiti da je izvršena masovna diskriminacija skoro kompletног bosansko-hercegovačkog stanovništva jer ono nije moglo steći državljanstvo ni Monarhije, niti državljanstvo neke od njenih država članica. Samim tim, lokalni element nije mogao da u Monarhiji uživa prava koja su bila dostupna austrijskim odnosno ugarskim državljanima (slanje svojih predstavnika u Delegacije ili jedan od parlamenta, dostupnost javne službe i slično). Ovakva diskriminacija sasvim prirodno je izazivala negodovanje i pobunu, jer je domaće stanovništvo bilo svedeno na građane drugog reda i zbog toga su svoj glas dizali i saborski poslanici.

Disolucijom Austrougarske monarhije nastala je kratkotrajna Država Slovenaca, Hrvata i Srba koja je trajala samo mjesec dana, a obuhvatala je i teritoriju Bosne i Hercegovine. Odlukom Narodnog vijeća država se ujedinila sa Kraljevinom Srbijom i time je nastala nova država - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca koja će kasnije biti preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju.

Pored velikog broja žrtvi, Prvi svjetski rat je sa sobom odnio i četiri carstva: Austrougarsku monarhiju, Osmansku imperiju, Rusku carevinu i Njemačko carstvo. Stvoren je novi međunarodni poredak na Versajskoj mirovnoj konferenciji koja se održala u Parizu od januara 1919. do januara 1920. godine. Na ovoj konferenciji Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je stekla kolektivno međunarodno priznanje. U jugoslovensku državu ušle su jugoslovenske zemlje 1. decembra 1918. godine svaka sa svojim pravom, po kojem su do tada živjele u sklopu prijašnjih država. Uprkos unitarnom uređenju nove države nastale 1. decembra 1918. godine i ustavno konstituisane 28. juna 1921. godine Vidovdanskim ustavom, njen pravni sistem je nosio do kraja obilježja partikularizma.

Prema profesoru Ljubomirki Krkljuš, „država nije bila pravno jedinstveno područje, nego je predstavljala skup posebnih regionalnih prava, naslijedjenih iz ranijih pravnih sistema pojedinih zemalja iz njihovog tadašnjeg državnopravnog okvira. Postojalo je šest pravnih područja: 1. srbijansko, 2. crnogorsko, 3. vojvođansko, 4. hrvatsko-slavonsko, 5. dalmatinsko-slovenačko i 6. bosansko-hercegovačko. Podjela na pravna područja je načinjena prema važnosti pravnih propisa koji su u njima primjenjivani i prema sudsko-administrativnoj nadležnosti“ (Krkljuš, 2016).

„Bosansko-hercegovačko pravno područje obuhvatalo je teritoriju Bosne i Hercegovine, odnosno područja nadležnosti Vrhovnog suda u Sarajevu. Na njemu su važili propisi doneseni prije ujedinjenja“ (Krkljuš, 2016). Krivično pravo bilo je regulisano austrijskim Kaznenim zakonom od 1852. godine. U oblasti bračnog prava za Muslimane je važio isključivo šerijat, dok se u drugim oblastima za lica drugih konfesija primjenjivalo crkveno i druga prava. Postojanje više različitih pravnih sistema, naročito u oblasti privatnopravnih odnosa, važenje različitih građanskih trgovackih i mjeničnih zakona, predstavljalo je značajnu smetnju u privrednom razvoju i uspostavljanju jedinstvenog tržišta. U slučaju državljanstva, smetnje nisu bile zastupljene upravo zbog toga što je ova oblast regulisana ponovo nakon ujedinjenja.

Uređenje državljanstva Kraljevine definisano je Zakonom o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Uredbom za izvršenje Zakona o državljanstvu koji su doneseni 1928. godine. Uredba je sadržala bliža procesna pravila o postupku sticanja i gubitka državljanstva. Ovaj zakon je počivao na načelu monopatridnosti⁸, uz zabranu polipatridnosti i sadržao je rješenja za sprječavanje apatridije. „Samo državlјani su mogli imati zavičajnost u opština države, u skladu sa odredbama o zavičajnosti, o čemu je opština vodila evidenciju u Knjigama zavičajnika. S druge strane stranci nisu mogli imati zavičajno pravo, ali su u cilju sticanja državljanstva, mogli dobiti zajemčenje neke opštine da će biti primjeni u svezu opštinske zavičajnosti“ (Mišić, 2017). Zakon je takođe regulisao pitanje državljanstva stanovnika sa nekadašnje teritorije Osmanske imperije, ali i osnove gubitka državljanstva. Tako je državljanstvo Kraljevine SHS moglo prestati otpustom, odsutnošću, udajom, pozakonjenjem, odricanjem i oduzimanjem.

Jedan od važnih dokumenata koji je dao doprinos sveukupnom regulisanju prava državljanstva na prostoru Evrope je svakako potpisivanje Međunarodne konvencije o nekim

---

⁸ Državlјani Kraljevine SHS ne mogu u isto vrijeme biti i državlјani druge zemlje.

pitanjima koja se odnose na sukob zakona o državljanstvu, a koje se desilo u Hagu 12. aprila 1930. godine pod pokroviteljstvom Lige naroda. Potpisnice, među kojima je bila i Kraljevina Jugoslavija, izrazile su ubjedjenje da je u opštem interesu međunarodne zajednice da osigura da svi njeni članovi prepoznaju da svako lice treba da ima državljanstvo, zasnovano na principu monopatridnosti. Ovu ideju, pored suzbijanja svih slučajeva apatridije bipatridnosti, prestavile su u preambuli kao ideal kome treba težiti.

Opštim odredbama je propisano da svaka država svojim zakonom određuje ko su njeni državljeni, a pitanje da li neko lice ima državljanstvo određene države određuje se na osnovu zakona države državljanstva. U odnosu na treće države, lice koje ima više državljanstva biće tretirano kao da ima samo jedno državljanstvo i to državljanstvo će ova država odrediti u odnosu na svoju teritoriju, na osnovu prebivališta ili uobičajenog boravišta ovog lica ili primjenom principa najbliže veze. Lice koje ima dva državljanstva, koja je steklo bez voljnog akta možde se odreći jednog od njih uz dozvolu države čijeg se državljanstva želi odreći, bez ikakve štete po državu.⁹

Kako Kraljevina Jugoslavija nije ratifikovala ovu konvenciju, njene odredbe se nisu ni primjenjivale unutar ove države.

Nakon što je Jugoslavija bila napadnuta od Sila Osovine, kompletna Bosna i Hercegovina je bila pripojena u novonastalu Nezavisnu Državu Hrvatsku. Vlast Sila Osovine vodila se široko rasprostranjenim progonima i ubijanjima nepoželjnih lica i antifašista. „Pristupanjem Mađarske, Rumunije i Bugarske Trojnom paktu fašističkih sila (Njemačka, Italija i Japan) te italijanskom okupacijom Albanije, Kraljevina Jugoslavija našla se skoro u potpunom fašističkom okruženju“ (Imamović, 2006).

U Drugom svjetskom ratu teritorija Kraljevine Jugoslavije bila je podijeljena između okupatorskih sila, sa kojima je imala zajedničke državne granice; Njemačke, Italije, Bugarske i Mađarske. „Agresori su polazili sa stanovišta potpunog razbijanja Jugoslavije i stava da se u budućem evropskom poretku, nakon rata, ona neće obnoviti“ (Bilandžić, 1985).

Počevši od 1941. godine, jugoslovenski komunisti pod vođstvom Josipa Broza Tita organizovali su svoj vlastiti multietnički pokret otpora – partizane, koji su se borili i protiv Sila Osovine i protiv četničkih snaga. Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) održalo je 29. novembra 1943. godine osnivačku konferenciju u Jajcu, na kojoj je

---

⁹ Član 1-6 Konvencije o nekim pitanjima koja se odnose na sukob zakona o državljanstvu, potpisana u Hagu 12. aprila 1930. godine.

Bosna i Hercegovina ponovo uspostavljena kao republika unutar Jugoslovenske federacije. Vojni uspjesi dovode do toga da Saveznici potpomognu partizane i na kraju rata dolazi do uspostavljanja Federativne Republike Jugoslavije čiji Ustav iz 1946. godine Bosnu i Hercegovinu definiše kao jednu od šest konstitutivnih republika nove države.

„Nakon Drugog svjetskog rata učesnici Narodnooslobodilačke borbe donijeli su oktobra 1946. godine Zakon o nevažnosti pravnih propisa donijetih prije 6. aprila 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije, kojim je i formalno derogiran cjelokupni pravni sistem Kraljevine Jugoslavije, i prekinut unutrašnji državnopravni kontinuitet između monarhije i republike Jugoslavije. S druge strane, međunarodnopravni kontinuitet između dvije Jugoslavije ipak postoji, te je u međunarodnim odnosima Federativna Narodna Republika Jugoslavija pravni sukcesor Kraljevine Jugoslavije“ (Čolović, 2011).

Kako je pitanje prava državljanstva od značaja za državu, nove, revolucionarne vlasti su još 1945. godine za vrijeme postojanja privremene DFJ usvojile Zakon o državljanstvu. On je kasnije potvrđen kao Zakon o državljanstvu FNRJ. Ovaj zakon je prošao kroz različite kozmetičke promjene, a naročito u pogledu naziva države i ideološkog čišćenja termina. Tako se pojam zemaljsko državljanstvo zamjenjuje pojmom državljanstva narodne republike i slično.

Stupanjem na snagu Zakona o državljanstvu DFJ (FNRJ), prestali su da važe svi propisi o državljanstvu donijeti do 6. aprila 1941. godine. Propisi Kraljevine Jugoslavije stavljeni su van pravne snage, što je bio i logičan ishod, s obzirom na revolucionarni karakter nove vlasti. Ona kida veze sa prošlošću i ograjući se od Kraljevine Jugoslavije, gradi novu Jugoslaviju na potpuno drugim principima političkog sistema.

Kako je nova Jugoslavija uređena na principu federalizma, taj princip je i u materiji državljanstva dolazio do izražaja. Jugoslovensko državljanstvo bilo je jedinstveno, ali se sastojalo se od saveznog i zemaljskog, pri čemu je svaki zemaljski državljanin istovremeno bio i savezni, a svaki savezni po pravilu i zemaljski, ali ne nužno. Jugoslovenski državljanin mogao je imati samo jedno zemaljsko državljanstvo, pritom je zakonodavac stao na stanovište monopatridije, predviđajući da državljanstvo neke države isključuje državljanstvo bilo koje druge. Za sva lica jugoslovenske narodnosti, a koja su se u Jugoslaviji rodila i tu obično borave, pretpostavljalo se da su jugoslovenski državljeni, sve dok se ne bi dokazalo da

imaju strano državljanstvo, da su se pozivala na njega ili da su izgubila domaće. Lice, koje se jednom koristi ovom prepostavkom, nije se moglo više pozivati na strano državljanstvo.¹⁰

Ideologija komunizma u potpunosti je izjednačavala položaj muškarca i žene, tako da žena više nije slijedila muževljevo državljanstvo. Žene ovog prostora konačno su postale slobodne u samostalnom zasnivanju, odnosno prekidanju državljaanske veze.

„Državljanstvo u socijalističkoj Jugoslaviji je od samog početka bilo definisano kroz dva nivoa i pravno i politički se račvalo kroz federalno i republičko državljanstvo. Važno je napomenuti da ovo nije bio slučaj u druge dvije multinacionalne federacije. Nivo republičkog državljanstva je uspostavljen u Čehoslovačkoj tek 1969. godine i prva sovjetska republika koja je donijela svoj zakon o državljanstvu bila je Litvanija, ali ne prije 1989. godine“ (Štiks, 2010).

Kako bi se riješila nacionalna pitanja u Jugoslaviji nakon rata, državljanstvo je bilo efektivan alat koji je dao doprinos post-ratnom ponovnom ujedinjenju zemlje. Razdvojena državljanstva su značila oboje, kako privrženost ideji južno-slovenske države tako i priznanje da njene bratske nacije treba da se razvijaju potpuno i nezavisno, ali kako se u početku preferiralo, prije sukoba Staljin-Tito, u duhu višeg socijalističkog jedinstva.

„Donošenjem novog Ustava 1963. godine, Federativna Narodna Republika Jugoslavija je promijenila svoje ime u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (u daljem tekstu SFRJ), zbog toga što je u momentu donošenja najvišeg opštег pravnog akta u državi, „samoupravljanje“ dostiglo svoj maksimum, do te mjere da se očekivalo da isto poprimi i svoju ustavopravnu dimenziju“ (Jović, 2018).

U vezi sa samom materijom državljanstva, nije došlo do velikih izmjena i ona je bila regulisana Zakonom o jugoslovenskom državljanstvu iz 1964. godine. Članom 118. Ustava SFRJ i članom 2. regulisano je da samo jugoslovenski državljanin može imati republičko državljanstvo, te da se gubitkom jugoslovenskog državljanstva gubi i republičko državljanstvo, a imajući u vidu da savezni zakon o državljanstvu osim navedenog člana nije imao drugih odredaba kojim bi regulisao materiju republičkog državljanstva, tako su socijalističke republike u skladu sa svojim ustavnim i zakonskim pravom donijele svoje republičke zakone o državljanstvu. Samim tim, na teritoriji Bosne i Hercegovine dodatno se

---

¹⁰ Ovi odnosi su uređeni Zakonom o državljanstvu Demokratske Federativne Jugoslavije („Službeni list DFJ“, broj 64/45)

primjenjivao Zakon o državljanstvu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine usvojen 1965. godine.

„Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina zahtjevi za promjenama u političkom sistemu i redefinisanjem odnosa u jugoslovenskoj federaciji toliko su narašli da su se pretvorili u masovne pokrete. Na talasu tih demokratskih zahtjeva i kretanja došlo je do konačnog nacionalnog priznanja Bošnjaka. Sve je to izazvalo otpor birokratsko-centralističkih snaga. One su za trenutak izvojevale pobjedu, uklanjanjem iz javnog političkog života glavnih protagonisti zahtjeva za većom samostalnošću republika i novim modelom odnosa u federaciji. Međutim, iako su nestali sa političke scene, sve njihove ideje ugrađene su u ustavne amandmane 1971, odnosno Ustav iz 1974. godine“ (Imamović, 2006).

Kao što je bio slučaj i u prethodnom donošenju novih primjena postojećih ustava na prostoru bivše Jugoslavije, slijedom čega je u vrlo kratkom vremenu dolazilo do usklađivanja državljanskih normi sa novim političkim i društvenim sistemom, takva je situacija bila i prilikom donošenja Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1974. godine.

„Ustav SFRJ iz 1974. godine predstavlja po mnogo čemu prekretnicu u daljem opstanku SFRJ i najvjерovatnije najosporavaniji ustav u jugoslovenskoj istoriji (bar kada su u pitanju interesi tadašnje SR Srbije), i to posebno u pogledu odredaba o državnom uređenju SFRJ, te proklamovanja principa daljeg jačanja federalizacije zemlje, uključujući pravo naroda na samoopredjeljenje, pa sve do otcjepljenja u određenim okolnostima. Ovakve novonastale, a suštinski izuzetno značajne promjene u državnom, političkom društvenom životu SFRJ, nužno su imale implikacije i na državljansku materiju tog vremena, zbog čega je i bilo očekivano da zakonodavac u vrlo kratkom roku implementira vrijednosti najvišeg stepena socijalističke samoupravne demokratije i u savezni državljanski propis, te slijedom toga i u državljanske propise njenih socijalističkih republika“ (Jović, 2018).

Već u samom naslovu Zakona o državljanstvu SFRJ iz 1976. godine primjećuje se blago napuštanje ideje jugoslovenstva, brišući obrise prethodnog naziva saveznog državljanskog propisa SFRJ (Zakon o jugoslovensko državljanstvu) te postepeno, ali značajno, uključivanje načela socijalističkog samoupravnog društva sa akcentom na jačanje nacionalne svijesti njenih naroda i narodnosti. Novi zakon definiše nadležnost za odlučivanje u državljanskim stvarima SFRJ, gdje se u odnosu na prethodni akt konačno reguliše ne tako rijetka državljanska situacija - sukob republičkih zakona o državljanstvu.

Nakon smrti Josipa Broza Tita, SFRJ je počela osjećati prve znake unutrašnje političke, ekonomске i društvene krize. Najviše tijelo vlasti u državi postaje kolektivno predsjedništvo koje broji osam članova (po jedan iz svake republike i autonomne pokrajine), koji se rotiraju svakih 12 mjeseci na mjestu predsjedavajućeg. Time je nastavljen proces decentralizacije države, započet 1970-ih godina. Vrlo složen sistem odlučivanja na saveznom nivou, kreiran tako da se održi balans između „unitarističkih“ i „separatističkih“ tendencija, otežavao je donošenje, a još više provođenje odluka. U tom kontekstu, uzimajući u obzir da su Ustavom SFRJ iz 1974. godine republikama data široka ovlašćenja, početkom devedesetih godina, jedna po jedna republika počele su proglašavati nezavisnost i potpuni prekid državnog kontinuiteta sa SFRJ. Imajući u vidu činjenicu da su na prostoru tada već bivše SFRJ, nastavile postojanje njene bivše republike kao samostalne države, one su vrlo brzo donijele svoje državljanjske propise kao znak afirmisanja svoje teritorijalne nezavisnosti i suvereniteta.

“Postjugoslovenska građanska konstelacija oformila se kroz ratove u kojima se jugoslovenski federalni građanski model rastوčio na svoje republičke komponente iz kojih su se razvili novi građanski režimi; nasilni sukobi u kojima je nestala socijalistička Jugoslavija postavili su se u same temelje procesa izgradnje novih država. Svaka od novoformiranih nezavisnih država suočila se sa potrebom da redefiniše sopstvene unutrašnje okvire političkog pripadanja (za šta su presudno kontekst činili rat i političke etničke homogenizacije) kao i da odredi novi korpus građana (ko će biti primljen, a ko ne). Politike državljanstva ujedno su odskakivale i omogućavale implementaciju novih nacionalnih politika” (Vasiljević, 2011).

Nakon pojave višestračkog sistema i slabljenja komunizma, doktrina bratstva i jedinstva izgubila je značaj i pružena je prilika tek osnovanim nacionalističkim strankama sva tri naroda (SDA, SDS i HDZ) da osvoje većinu na parlamentarnim izborima i okončaju vladavinu komunista. Tačka razilaženja u kratkoj i labavoj koaliciji pomenute tri stranke bila je sudbina SR Bosne i Hercegovine. Srpski predstavnici su se zalagali za ostanak u jugoslovenskoj federaciji, dok su predstavnici Bošnjaka i Hrvata tražili nezavisnost. Kao reakcija na donošenje Memoranduma o nezavisnosti uslijedilo je napuštanje parlamenta SR BiH od strane Srba i osnivanje Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine koja je 9. januara 1992. godine u Sarajevu donijela Deklaraciju o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine. Ustav Srpske Republike Bosne i Hercegovine donesen je 28. februara 1992. godine i njegovim 6. članom propisano je da „građani Republike imaju

državljanstvo Republike i državljanstvo Jugoslavije". Predsjednik Republike Srpske donio je ukaz o proglašenju Zakona o državljanstvu srpskom koji je Narodna skupština Republike Srpske donijela na sjednici održanoj 17. decembra 1992. godine u Palama. Zbog ratnih dešavanja na prostoru Bosne i Hercegovine, ovakav zakon nije mogao imati potpunu primjenu u praksi, a to je vidljivo kroz član 25. koji definiše da lice koje živi u inostranstvu zahtjev za prijem u državljanstvo srpsko, kao i zahtjev za otpust iz državljanstva podnosi u diplomatskim ili konzularnim predstavništvima Republike Srpske, koja nikad nisu ni postojala.

Na drugoj strani, Republika Bosna i Hercegovina je svoju nezavisnost proglašila 3. marta nakon održanog referenduma 1992. godine i njena vlast je uspješno vršena samo na područjima koja su tokom sukoba u BiH bila pod kontrolom vlade u Sarajevu i Armije BiH. Republika BiH je međunarodno priznata u granicama jugoslovenske republike SR BiH. U Ustavu Republike Bosne i Hercegovine članom 6. navodi se da za građane ove države postoji državljanstvo Republike Bosne i Hercegovine. Takođe, ova oblast je bila regulisana posebnom Uredbom sa zakonskom snagom o državljanstvu Republike Bosne i Hercegovine iz 1992. godine, koja je često bila podložna izmjenama i dopunama. Tako je prvom dopunom iz 1993. godine („Službeni list Republike BiH”, 11/93) odobreno da pripadnici Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, a koji nisu državljeni Republike, stiču državljanstvo prirođenjem, iako ne ispunjavaju određene uslove. Drugom dopunom se zabranjuje sticanje državljanstva Republike Bosne i Hercegovine licima koja su učestvovala ili pomagala agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu. („Službeni list Republike BiH”, 27/93)

Mnogi novinari i mediji u regiji jugoistočne Evrope iskazali su zainteresovanost za tematiku sticanja državljanstva Republike BiH, a posebno u ratnom periodu. Jedan od takvih članaka objavljen u magazinu BH Dani prenosi da su: "ljudi dobijali državljanstva na osnovu preporuke iz Predsjedništva BiH ili preporuke konzularnog radnika da je pomagao zemlju," tvrdi ratni potpredsjednik Vlade Republike Bosne i Hercegovine Zlatko Lagumdžija. No, ponekad nisu bile potrebne ni posebne preporuke. Alija Izetbegović je jednom prigodom, po sinu Bakiru, osobno poslao 50 pasoša zaslужnim mudžahedinima, a visoki dužnosnici Stranke demokratske akcije, Šemsudin Mehmedović i Šefik Džaferaović, bili su "apsolutni rekorderi u izdavanju pasoša naturaliziranim Bošnjacima" (Selimbegović, 2001).

Prema pojedinim procjenama, tokom rata na prostoru Bosne i Hercegovine izdato je oko 11.000 državljanstava stranim pripadnicima sve tri sukobljene strane. Među njima su se

nalazili arapski mudžahedini koji su ratovali za Oružane snage RBiH, kao i djevojke iz Ukrajine, koje su bile pridružene nekim jedinicama vojske Republike Srpske. (Selimbegović, 2001) Među primljenim u bosanskohercegovačko državljanstvo tokom ratnog perioda bio je i veoma značajan broj državljanina bivše SFRJ koji su nastavili živjeti u BiH.

Međutim, u kontekstu događaja koji su se u svijetu i u Bosni i Hercegovini odigrali od 1996. godine naovamo, spornima se uglavnom smatra oko 1.500 državljanstava datih mudžahedinima afro-azijskog porijekla. Oni su postali građani Bosne i Hercegovine po tada važećem zakonu koji je omogućavao svim pripadnicima Oružanih snaga Republike BiH da uz preporuku dobiju državljanstvo. Treća dopuna je pretežno bila korektivna i u sebi nije sadržala neke značajnije izmjene i dopune osim kozmetičkih.

Pored Republike Srpske i Republike Bosne i Hercegovine na ovom području postojala je i Hrvatska zajednica Herceg-Bosna koju je Ustavni sud Republike BiH proglašio nelegalnom 14. septembra 1992. godine.

Hrvatska zajednica Herceg-Bosna nikada nije usvojila predviđeni statut, a Hrvatska Republika Herceg-Bosna nije usvojila predviđeni ustav, poštujući formalno na taj način suverenitet Republike BiH. Na teritoriji Republike Herceg-Bosne, tj. na teritoriji koja je bila pod kontrolom HVO, primjenjivani su važeći propisi Herceg-Bosne, kao i propisi Republike BiH koji nisu bili u suprotnosti sa propisima Herceg-Bosne. U vezi sa Hrvatskom Republikom Herceg-Bosnom, „u svim dokumentima se ističe da je riječ o „području”, a ne „teritoriji” koja bi implicirala državni karakter. Nije se uvodilo državljanstvo HRHB i svi njeni građani su bili državljanini Republike BiH“ (Faktor.ba, 2017).

Vlast Republike Bosne i Hercegovine je vojno oslabljena međunarodnim embargom na oružje i sukobom sa hrvatskim snagama koji je trajao od 1993. do 1994. godine. Međutim, kasnije 1994. godine, Hrvati iz Bosne i Hercegovine i Bošnjaci složili su se da formiraju zajedničku federaciju. Vašingtonskim sporazumom 1994. godine od tog prostora i teritorije Hrvatske Republike Herceg-Bosne, dogovoren je formiranje Federacije BiH.

Ujedinjene nacije (UN) odbile su da intervenišu u ratu na području Bosne i Hercegovine, ali snage Ujedinjenih nacija za zaštitu (UNPROFOR) omogućile su isporuku humanitarne pomoći. Organizacija je kasnije ipak imala svoju ulogu oko zaštite niza „sigurnih područja“. Međutim, Ujedinjene nacije nisu uspjele zaštititi sigurnu zonu Srebrenice u julu 1995. godine, kada je nad stanovništvom bošnjačke nacionalnosti počinjen ratni zločin.

Rat je sam po sebi imao stravične posljedice, kako za infrastrukturu tako i za stanovništvo ove zemlje. „Prema izvorima se procjenjuje da je bar 200.000 ljudi ubijeno i više od 2.000.000 razmješteno tokom rata od 1992. do 1995. godine. Međutim, naknadne studije su zaključile da je broj poginulih bio oko 100.000“ (Lampe, 2019).

Nakon opširne ofanzive bošnjačkih i hrvatskih snaga 1995. godine, Srbi su pristali na mirovne pregovore u Dejtonu. Dejtonski sporazum koji je parafiran u novembru 1995. godine definisao je federalizovanu Bosnu i Hercegovinu u kojoj je 51% zemljišta sačinjavala Hrvatsko-Bošnjačka Federacija i 49% Republika Srpska. Sporazum je zvanično potписан 1995. godine, a u svrhu njegove provedbe bilo je raspoređeno 60.000 pripadnika međunarodnih snaga.

Posljednji Prečišćeni tekst Zakona o državljanstvu nastao u Republici Bosni i Hercegovini donesen je 11. septembra 1996. godinine. U samom tekstu zakona iz naziva državljanstva izbačen je naziv „Republika“, tako da je ovo državljanstvo preimenovano u državljanstvo Bosne i Hercegovine. Kao što je bio slučaj i sa državljanskim propisima Savezne Republike Jugoslavije i Republike Hrvatske, o čemu će biti riječi u narednim izlaganjima, i u problematici državljanstva Bosne i Hercegovine, zakonodavac je kako kroz odredbe Ustava BiH, tako i kroz odredbe Zakona o državljanstvu BiH usvojio princip pravnog kontinuiteta sa državljanstvom Republike Bosne i Hercegovine. U tekstu gorenavedenog zakona se reguliše da su sva lica koja su bila državljeni Republike Bosne i Hercegovine, prije stupanja na snagu Ustava BiH, uključujući sva lica koja su bila državljeni bivše SFRJ sa prebivalištem u BIH na dan 6. aprila 1992. godine, državljeni Bosne i Hercegovine.

Ratni sukobi u Bosni i Hercegovini su završeni potpisivanjem *Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini*, poznatijeg kao *Dejtonski mirovni sporazum* koji je u Aneksu IV sadržavao Ustav Bosne i Hercegovine. Za savremenu državljansku materiju Bosne i Hercegovini značajni su Ustav Bosne i Hercegovine (član 1, tačka 7 Ustava), Ustav Republike Srpske (član 6. Ustava) i Ustav Federacije Bosne i Hercegovine (član 5. Ustava), kao i zakonski i podzakonski državljanski propisi Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine.

„Složenost situacije bosanskog državljanstva kako je ono određeno Dejtonskim ustavom ogleda se u činjenici da je i definicija državljanstva, zajedno s ostalim odredbama ovog mirovnog sporazuma, slijedila put diktiran potrebom da se okonča rat i postigne

minimalan konsenzus između sukobljenih strana... Ogleda se i u sličnosti sa nekim praksama koje su postojale u bivšoj Jugoslaviji, u smislu da se podstiču slične sumnje i debate o odnosu između državljanstva na nivou države i na nivou entiteta, koje se vode oko tvrdnji o 'primarnoj' ili 'izvedenoj' prirodi državljanstva entiteta i sledstvenog naglaska na suverenitetu države, odnosno njenih administrativnih jedinica" (Muminović, 1997).

Članom 1. tačka 7 Ustava Bosne i Hercegovine, „ustanovljeno je tzv. složeno državljanstvo svojstveno složenim državnim zajednicama. Razlikuje se državljanstvo Bosne i Hercegovine i entitetsko državljanstvo, odnosno državljanstvo Republike Srpske i državljanstvo Federacije Bosne i Hercegovine, s tim da je prihvaćen princip prioriteta državljanstva Bosne i Hercegovine u spoljnim odnosima prema drugim državama" (Petar, 2008).

U kontekstu prilika koje su nastale odlukama Opštег okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini iz 1995. godine, tj. postojanje dva entiteta, bilo je potrebno propisati i dopunske državljačke principe kako bi se u konkretnom slučaju mogla regulisati i entitetska državljanstva. To je regulisano na način da su sva lica državljeni BiH koja su na dan 6. aprila 1992. godine bila nastanjena na teritoriji koja sada pripada jednom od entiteta, državljeni tog entiteta, osim u slučaju da su imala prijavljeno prebivalište na prostoru drugog entiteta. Dalje, zakonom je regulisano i da sva lica koja su državljeni BiH i koja žive u inostranstvu na dan kada je na snagu stupao Zakon smatraju se državljanima entiteta u kojem su imala prebivalište ili boravište prije 6. aprila 1992. godine, ukoliko se stalno ne nastane u drugom entitetu ili izaberu državljanstvo drugog entiteta.

„Pošto Parlament BiH, prije svega zbog uzajamnih blokada poslanika iz FBIH i RS, nije ispunio svoju obavezu da reguliše državljanstvo BiH, na Konferenciji grupe za implementaciju Dejtonskog sporazuma u Bonu 9. i 10. decembra 1997. godine, zaključeno je da ovlašćenja za donošenje propis (zakona) u posljednjoj instanci ima Visoki predstavnik za BiH“ (Dedić, 2001, p. 278).

U skladu sa Zakonom o državljanstvu Bosne i Hercegovine, a koji je prvi put „oktroisao“ Visoki predstavnik Karlos Vestendorp (*Carlos Westendorp*) narodima Bosne i Hercegovine 16. decembra 1997. godine, regulisano je da se državljanstvo BiH stiče na pet načina, i to: porijekлом, rođenjem na teritoriji BiH, usvajanjem, putem naturalizacije i putem međunarodnog sporazuma. Državljanstvo Bosne i Hercegovine može prestati: po sili zakona, odricanjem, otpustom, oduzimanjem i po međunarodnim ugovorima.

Republika Srbija

Prva pravna regulacija državlјanskog statusa/prava u Srbiji izvršena je prvim ustavom srpske moderne države - Sretenjskim ustavom iz 1835. godine. U glavi jedanaestoj koja predstavlja „Obštenarodna prava Srbina“ pominje se državljanstvo, a uređeno je sa dva člana (članovi 108 i 109) na sljedeći način:

Član 108. „Svako dete rođeno u Srbiji ili izvan Srbije, a od Srbina iz Srbije; svaki u vreme obnarodovanija ovog ustava u Srbskoj službi u Srbiji i izvan Srbije nalazeći se činovnik ili služitelj hristijanskog vjeroispovjedanija; svaki, komu je deset godina prošlo ot kako se u Srbiji nalazi, ili koji nepokretna dobra u njoj ima, smatra se za Srbina, i ima pravo, uživati srbsko državno građanstvo” (Randelović V. & Krstić-Todorović, 2009).

Član 109: „Strani trgovci, fabrikanti, zanatlige, i zemljedjelci hristijanskoga vjeroispovjedanija mogu pridobiti prava građanina Srbskog, počem budu u Srbiji sedam godina dana i čestno se uzvladaju, ili počem im hristijanskoga vjeroispovjedanija, mogu pridobiti prava građanina srpskoga, počem im Knjaz zvanje kakvo dade; a inostranci, zasluženi o Srbiji, kako ot Knjaza pismo prime, da su prirođeni Srbi” (Randelović V. & Krstić-Todorović, 2009).

Komparativnom analizom ova dva člana dolazimo do zaključka da su se po osnovu državljanstva Srbi dijelili na “rođene” i “prirođene”, gdje su “prirođeni” Srbi predstavljali kategoriju stanovništva koja je državlјanski status stekla procesom naturalizacije. Razlika u pogledu prava između „rođenih“ i „prirođenih“ Srba biće posebno istaknuta u narednom srpskom ustavu.

Sultanski hatišerif iz 1838. godine koji je „Njegovo Visočanstvo darovalo žiteljima Njegove provincije Srbije“, sadrži Ustav Kneževine Srbije, poznat kao i Turski ustav. Ovaj ustav sadrži pojedine diskriminatorske odredbe prema „prirođenim“ Srbima, u pogledu mogućnosti kandidovanja za određene funkcije. Ustavom su definisana tri ministarska (popečateljska) mjesta i to za unutrašnje poslove, finansije i pravosuđe.

Član 23. „Lice strano, koje nije rođen Serbin, ili koje ne bi nacionalno primilo bilo kačestvo Srbina, ne može zanimati ni jedno od goreopisana tri mesta“ (Sultanski hatišerif, 1838).

Pored ove direktne zabrane da „prirođeni“ Srbi zauzmu i jednu od gorenavedenih funkcija tu su i članovi Ustava koji se odnose na učešće „prirođenih“ Srba u radu narodnog Savjeta, ali samo u skladu sa posebnim uredbama.

Član 7. „Onaj koji nije Serbin rođenjem, ili koji ne bi bio primio kačestvo Serbina po uredbama; koji ne bi bio stigao vozrost od 35 godina; ili koji ne pritjažava dobara nedvižimi, neće moći sočinjavati čast Sovjeta narodnog, ni biti sčitajem u čislu njegovi Členova“ (Sultanski hatišerif, 1838).

Član 38. „Členovi Sudova Serbski moraju biti rođeni Serbi, ili prirođeni shodno uredbama“ (Sultanski hatišerif, 1838).

Srpsko državljanstvo Građanskim zakonom za Kneževinu Srbiju, iz 1844. godine, uređeno je na sledeći način:

„Srpskom žitelju pripada potpuno uživanje građanskih prava. Srpsko pak žiteljstvo, tj. građanstvo ili pripada po samom rođenju ili se dobija prirođenjem; po čemu su svi žitelji srpski, prava građanska uživajući, ili rođeni ili prirođeni Srbi. Kod rođenih Srba prelazi pravo građanstva s roditelja na decu po samoj prirodi; prirođenje pak dobija se onda, kad bi inostranac koji punih sedam godina bilo u službi državnoj, bilo u vođenju zanata ili zemljodeliju, ili u kakvom drugom poleznom zanimanju ovde proživeo, i za sve to vreme bi poštено i shodno zakonima zemaljskim živeo, ne učinivši nikakva zločinstva. Inače pak bez opredeljenoga vremena prebivanja, polučavaće se pravo građanstva samo osobitim dozvoljenjem Knjaza sa saglasijem Saveta“ (Građanski zakonik za Knjaževinu Srbiju, 1844).

Pored Građanskog zakonika, kao dodatni izvor prava važila je Uredba o srpskom prirođenju i otpuštanju Srba iz njihovog otačstva od 2. maja 1844. godine, koja zahtijeva da stranac koji želi da bude primljen u srpsko državljanstvo mora pribaviti otpust iz ranijeg državljanstva i položiti zakletvu. Otpust iz stranog državljanstva i polaganja zakletve predviđala su i Pravila o bjeguncima i zaštićenicima od 20. januara 1860. godine. Ovima se priznaje srpsko državljanstvo po zavičajnom pravu i silom običaja: „Stranci koji sedam godina pod zaštitom srpskom časno i poštano bez prekidanja provedu, mogu i bez otpusta iz pređašnje svoje podanike sveze na srpsko sažiteljstvo položiti zakletvu, koja im se iz osnovanih razloga i otkazati može. Od ove zakletve izuzimaju se svi stranci, koji su se prije

2. maja 1844. godine u Srbiji naselili, pa tu i sada stalno žive, budući su oni po običajnom zakonu koji je dотле važio redovno prirođeni.“¹¹

Osim navedenih propisa, ovu materiju su uređivali i Zakonodavno rješenje od 14. avgusta 1851. godine, raspis Ministra unutrašnjih poslova od 15. maja 1860. godine za Srbiju, a kada su u pitanju teritorije koje su uključene u sastav Kraljevine SHS na snazi su bili, Zemaljski statut za Bosnu i Hercegovinu, Zakonski članak hrvatsko-ugarskoga sabora o stičenju i gubitku ugarskoga državljanstva za područje Hrvatske i Slavonije, Vojvodine, Međumurje i Prekomurje, a Osnovni zakon od 21. decembra 1867. godine i Građanski zakonik od 1811. godine za Slovenačku i Dalmaciju.

„Nastankom Kraljevine SHS načelno je riješeno pitanje okupljanja Južnih Slovena u zajedničku državu. Međutim, nastankom ove zajedničke države zakonodavac nije prepoznao potrebu regulisanja državljanske problematike, iako je to po mišljenju mnogih pravnih teoretičara tog doba bilo goruće pitanje“ (Jović, 2018).

Razlozi zbog kojih državljanstvo nije bilo regulisano su, prije svega, što teritorija Kraljevine nije bila faktički određena, zbog strane okupacije određenih područja, a ni pravno utvrđena dok nisu zaključeni ugovori o miru. „Za to međuvrijeme ne može se pouzdano utvrditi, koga su i vlada i privremeno Narodno Predstavništvo smatrali za državljanina Kraljevine SHS“. (Pirkmajer, 1929) „Kao ideološka okosnica te države promovisan je koncept troplemenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, vidljiv i u samom nazivu države. Ipak, s Hrvatima, Srbima i Slovincima u Kraljevini SHS živjeli su i brojni pripadnici drugih nacija. Tako su u Kraljevini živjeli i Crnogorci i Makedonci kao južnoslavenski narodi čija posebnost nije priznata. Nadalje u Kraljevini je živio i relativno velik broj izbjeglica iz Sovjetskog Saveza, otprilike 60 000 Rusa. U istočnom dijelu Kraljevine vrlo brojni i u vrlo lošem položaju bili su Albanci, dok su također vrlo značajna grupa bili Židovi. Također, u Kraljevini je na područjima koja su do 1918. godine bila u sklopu Austrougarske Monarhije živio i značajan broj Mađara te Nijemaca koji su od dominantnih nacija postali stanovnici i državljeni dvojbene lojalnosti“ (Kosnica, 2018).

Faktom ujedinjenja na području novostvorene države, nastao je pravni partikularizam, iz čega je proizašla potreba za normiranjem ove ustanove na jedinstven način, što je i učinjeno Zakonom o državljanstvu iz 1928. godine, koji je važio jedinstveno za cijelu

---

¹¹ Tačka 7. Pravila o bjeguncima i zaštićenicima od 20. januara 1860. godine

teritoriju. Prije donošenja zakona, za područje cijele države važila je Uredba o sticanju i gubljenju državljanstva od 5. novembra 1920. godine, sa izmjenama.

Formirajući novu zajedničku državu nakon Drugog svjetskog rata, u Srbiji su se primjenjivali isti zakonski propisi u vezi sa državljanstvom kao i u Bosni i Hercegovini, s tim da je jedino odstupanje bilo u tome što su NR Srbija i SR Srbija imale vlastite zakone o državljanstvu. Samim tim, na teritoriji Srbije primjenjivani su:

- Zakon o državljanstvu DFJ iz 1945. godine,
- Zakon o državljanstvu NR Srbije iz 1950. godine,
- Zakon o jugoslovenskom državljanstvu iz 1964. godine
- Zakon o državljanstvu SR Srbije iz 1965. godine,
- Zakon o državljanstvu SFRJ iz 1976. godine i
- Zakon o državljanstvu SR Srbije iz 1979. godine.

Nakon disolucije SFRJ Socijalistička Republika Srbija i Socijalistička Republika Crna Gora nastavljaju svoju egzistenciju u političko-pravnom smislu kroz Saveznu Republiku Jugoslaviju, kao jedine od socijalističkih republika koje su sačuvale spoljašnji i unutrašnji institucionalni kontinuitet sa SFRJ. Državljanska materija ove države uređena je tek 1996. godine, zbog različitih pogleda na sam status države. Prema pisanju Jovića, razloge za ovakvo zakašnjelo postupanje neophodno je tražiti u činjenici „da je jadan dio pravnih teoretičara čvrsto zastupao pravno-politički stav da se SFRJ nije raspala u kontekstu njenog potpunog nestanka kao državnog i međunarodnog subjekta u pravnom saobraćaju, nego da je ona nastavila svoj državni i međunarodni kontinuitet ispoljavati kroz izmjenjeni oblik državne zajednice“ (Jović, 2018) „Prema tome, odgovor na pitanje državljanstva ne treba tražiti polazeći od stava da se Jugoslavija raspala: nema države – nema njenog državljanstva. Jer, niti se Jugoslavija raspala, niti je nestalo njen državljanstvo. Saveznu Republiku Jugoslaviju sačinjavaju Republika Srbija i Republika Crna Gora, kao republike članice. Državljeni te dvije republike bili su državljeni SFRJ. Samim tim, državljeni Srbije i državljeni Crne Gore su državljeni SRJ i prije samog donošenja Zakona o jugoslovenskom državljanstvu. Zakon o jugoslovenskom državljanstvu mogao je, kao što je i učinio, samo da to konstatiše. Državljanstvo SRJ državljeni njenih republika članica ne stiže se stupanjem na snagu Zakona o jugoslovenskom državljanstvu. Ono postoji od samog donošenja Ustava SRJ“ (Baletić & Buzandžić, 1996).

Nakon političkih promjena koje su se desile u oktobru 2000. godine i pada režima Slobodana Miloševića, nove vlasti su se odlučile provesti korak ka uvođenju dvojnog državljanstva za pojedine kategorije stanovništva. Prednosti ovakvog rješenja bile su te što je dvojno državljanstvo omogućilo da se ne prekida veza sa republičkim porijeklom, a takođe se olakšalo rješavanje problema prilikom nastanjivanja, kretanja i porodičnih odnosa, kao i potencijalni povratak raseljenih i izbjeglih lica. Takođe, strancima je omogućeno lakše sticanje državljanstva, jer otpust iz ranijeg nije bio neophodan. Ova intervencija je učinjena Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o jugoslovenskom državljanstvu iz 2001. godine.

„Sredinom marta 2002. u prisustvu predstavnika EU Havijera Solane, u Beogradu Košturnica i Đukanović potpisali su dokument pod nazivom Polazne osnove za preuređenje odnosa Srbije i Crne Gore. 6.12.2002. ustavna komisija usvojila je Ustavnu povelju Srbije i Crne Gore. Prema njoj Srbija i Crna Gora je savezna država koja se sastoji iz dvije članice. Beograd je proglašen za administrativno središte, ali ne i za glavni grad. Za tijelo koje bira predsjednika određena je zajednička Skupština Srbije i Crne Gore. Mandat predsjednika određen je na 4 godine. Krajem januara 2003. Skupština Srbije usvojila je Ustavnu povelju, a zatim je to učinila i Skupština Crne Gore. Usvajanjem Ustavne povelje u Saveznoj skupštini 4.2.2003. prestala je da postoji Jugoslavija, a stvorena je državna zajednica pod imenom „Srbija i Crna Gora“ (SCG). Prema Ustavnoj povelji, SCG je bila slabo povezana konfederacija sa pravom država članica da nakon tri godine raspišu referendum o izdvajajući i stvaranju nezavisne države“ (Lagos, 2016).

Uzimajući u obzir činjenicu da je došlo do izmjene forme zajedničkog državnog postojanja dvije republike pod novim nazivom „Državna zajednica Srbije i Crne Gore“, a koju je pratilo stupanje na snagu Povelje o ljudskim i manjinskim i građanskim slobodama, nužno je bilo usklađivanje propisa u materiji državljanstva iz 1996. godine sa novonastalim političko-pravnim ambijentom.

Narodna skupština Republike Srbije 14. decembra 2004. godine donijela je Zakon o državljanstvu Republike Srbije, koji je stupio na snagu 29. decembra 2004. godine, a čija primjena je počela 27. februara 2005. godine. Danom početka primjene ovog zakona prestao je da važi Zakon o jugoslovenskom državljanstvu i Zakon o državljanstvu Socijalističke Republike Srbije. Novi državljanski propisi su sasvim jasno ukazali na primat republičkog državljanstva nad državljanstvom državne zajednice, navodeći da je državljanin države članice (istovremeno) i državljanin Srbije i Crne Gore.

Politička situacija u državi se kontinuirano pogoršavala, a samo jednu godinu nakon donošenja ovog Zakona o državljanstvu, održan je Referendum o nezavisnosti Crne Gore na kome je 230 000 ili 55.5% izaslih glasača glasalo za nezavisnost čime je Crna Gora postala zasebna država. U junu 2016. godine, Koštuničina vlada je priznala nezavisnost Crne Gore, a u oktobru 2007. godine usvojen je i prvi ustav samostalne Crne Gore.

Nakon odvajanja Crne Gore, Srbija je ubrzo morala da doneše novi ustav, što je učinjeno do kraja 2006. godine. Srbija je određena kao država „srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive“. Novi Ustav postao je najviši pravni akt Republike Srbije i sa njim su morali biti usklađeni svi zakoni i pravni akti. U samom procesu usklađivanja, 24. septembra 2007. godine Narodna skupština Republike Srbije donijela je Zakon o izmjenama Zakona o državljanstvu Republike koji je stupio na snagu 9. oktobra 2007. godine.

Najznačajnija odredba novog Zakona bila je odredba člana 23, koja je bila prekretnica u rješavanju najvećeg broja nedefinisanih državljačkih statusa građana bivše Jugoslavije koji su se, najčešće silom prilika zatekli na teritoriji SR Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore pa kasnije i Republike Srbije. Ovaj član regulisao je da pripadnici srpskog naroda (ali i pripadnici drugog naroda ili etničke zajednice sa teritorije Republike Srbije) imaju pravo da budu primljeni u državljanstvo Republike Srbije bez otpusta iz stranog državljanstva, ako su navršili 18 godina života i nije im oduzeta poslovna sposobnost i ako podnesu izjavu da Republiku Srbiju smatraju svojom državom.

Ekspanzija broja zahtjeva za prijem u državljanstvo Republike Srbije nastaje kada Vlada Srbije 2012. godine odlučuje da svi građani u regionu koji imaju zakonsko pravo i žele državljanstvo Srbije to mogu da ostvare bez plaćanja administrativnih taksi. „Vlada Srbije odlučila je da snosi troškove republičkih administrativnih i konzularnih taksi, kao i posebnih troškova za građane iz regiona koji žele da dobiju srpsko državljanstvo ili da se iz državljanstva odjave. Ti troškovi iznosili su i do 203 evra, u zavisnosti od pravnog osnova. Odluka Vlade Srbije odnosi se na građane iz Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije, Rumunije, Mađarske i Albanije“ (RTS, 2012).

Zakon o državljanstvu je pretrpio i određene izmjene, posljednji put 2018. godine, a izmjene su imale za cilj centralizaciju vođenja evidencija o državljanstvu i prenos podataka u okviru podsistema centralnog sistema, čime je olakšano ostvarivanje prava građana pred organima državne uprave i u drugim upravnim poslovima.

Republika Hrvatska

Hrvatska je kroz veći dio svoje istorije regulisanja državljanske materije pratila države čijem se sastavu nalazila njena teritorija, a prvo cijelovito uređivanje ove oblasti koji ju je obuhvatao dogodilo se kroz primjenu Austrijskog građanskog zakonika o kome je prethodno bilo riječi.

Sama priroda podijeljenosti Hrvatske na Austrijske i Ugarske zemlje (Cislajtanija i Translajtanija) doprinijela je razvoju posebnih pravnih područja koja su imala jedinstvene karakteristike. Na tlu Hrvatske postojala su dva pravna područja: hrvatsko-slavonsko i dalmatinsko-slovenačko pravno područje. „Na hrvatsko-slavonskom pravnom području važilo je autonomno pravo Hrvatske, zajedničko hrvatsko-ugarsko pravo i austrijsko pravo. U zajedničko hrvatsko-ugarsko pravo spadali su zakoni donijeti poslije zaključenja Hrvatsko-ugarske nagodbe... Za vrijeme Bahovog apsolutizma su uvedeni neki austrijski zakoni, kao Opšti građanski zakonik od 1811, uveden 1852. godine“ (Krkljuš, 2016). Na drugoj strani, primjena austrijskih i zajedničkih austrougarskih zakona je bila dominantna unutar dalmatinsko-slovenačkog pravnog područja. Oblast državljanstva je bila regulisana kao dio građanskog prava gdje je „osnovni izvor bio Opšti građanski zakonik od 1811. godine, sa novelama koje su rad modernizovanja građanskog prava donijete 1914, 1915 i 1916. godine, dakle novelirano austrijsko pravo“ (Krkljuš, 2016).

Slomom Austrougarske monarhije, teritorija Hrvatske je inkorporirana u novu državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca čime se primjenjivao novodoneseni Zakon o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca iz 1928. godine. Kao i svaka multinacionalna država, Kraljevina SHS (Jugoslavija) prolazila je kroz određene unutrašnje turbulencije koje su rezultirale stvaranjem Banovine Hrvatske.

„Banovina Hrvatska stvorena je na osnovu sporazuma Cvetković-Maček, kojim su utvrđene njene granice nakon čijeg odobrenja je izdata Ureda o Banovini Hrvatskoj 26. avgusta 1939. godine. Banovina Hrvatska je bila posebno pravno područje u Kraljevini Jugoslaviji, u kojoj su postojale i banska i državna vlast. Veliki dio poslova je prenesen u nadležnost banskih vlasti, međutim uređenje materije državljanstva je ostalo u nadležnosti Jugoslavije“ (Randelović, 2012).

Obrazovanjem Banovine Hrvatske dogodila se promjena državnog uređenja Kraljevine Jugoslavije, a koje je do tada bilo određeno Oktroisanim ustavom. Kraljevina je

ušla u fazu preuređivanja koja nije završena zbog izbijanja Drugog svjetskog rata. Autonomija koju je imala Banovina narušila je centralističku vlast, a pojavili su se i zahtjevi za daljim preuređivanjem odnosno davanjem autonomije Sloveniji, Bosni i Hercegovini i drugim područjima.

Nakon Drugog svjetskog rata, uslijedila je epoha slična onoj kroz koju je prolazila i Bosna i Hercegovina, gdje su se na tlu Hrvatske primjenjivali sljedeći zakoni o državljanstvu:

- Zakon o državljanstvu DFJ iz 1945. godine,
- Zakon o državljanstvu NRH iz 1950. godine,
- Zakon o jugoslovenskom državljanstvu iz 1964. godine
- Zakon o državljanstvu SRH iz 1965. godine,
- Zakon o državljanstvu SFRJ iz 1976. godine i
- Zakon o državljanstvu SRH iz 1977. godine.

Donošenjem Ustava iz 1990. godine, Republika Hrvatska potpuno raskida sve političke, pravne i državne veze sa bivšom SFRJ i započinje novu epohu svoje državnosti kao nezavisna država.

Prvi Zakon o hrvatskom državljanstvu nakon sticanja nezavisnosti stupio je na snagu 18. oktobra 1991. godine. Sticanje i prestanak državljanstva bilo je u većem obimu regulisano kao i u ostalim državama ovog regiona. Državljanstvo se moglo stići porijeklom, rođenjem na teritoriji Hrvatske, prirođenjem i po međunarodnim ugovorima, dok je hrvatsko državljanstvo prestajalo otpustom, odricanjem i po međunarodnim ugovorima.

Državljanstvo moderne hrvatske države bilo je uređeno po principu da su se lica sa državljanstvom SR Hrvatske po automatizmu smatrala hrvatskim državljanima kao i ona lica koja su bila nastanjena u Republici Hrvatskoj prije 1991. godine, a u međuvremenu su podnijela zahtjev i regulisala svoj status.

Utvrđivanje državljanja je vršeno po sili zakona zasnovanog na načelu pravnog kontinuiteta sa državljanstvom SR Hrvatske. Pored toga, dodato je i načelo etničke pripadnosti, zbog toga što se u prethodnoj državi nije posebno vodilo računa o republičkom državljanstvu, koje često nije ni bivalo upisano u matične knjige (posebno u slučaju miješanih brakova). Samim tim, veliki broj etničkih Hrvata ostao bi bez mogućnosti da bude inkorporiran u državljanstvo nove, Republike Hrvatske. „Ovakva situacija izazvala bi njihov gnjev i revolt, ali u isto vrijeme probleme u svakodnevnom životu“ (Jović, 2018), što svakako

ne bi stvaralo povoljan društveno-politički ambijent u novonastaloj državi. Samim tim, lica nehrvatskog porijekla koja su duže nastanjena na teritoriji Republike Hrvatske, a koja su posjeduju državljanstvo neke od jugoslovenskih republika, po sili zakona dobijaju status „trajno naseljenog stranca”, a nad njima su se primjenjivale odredbe posebnog zakona.¹² „Složene procedure za regularno primanje u državljanstvo, kombinovane s izrazito diskrecionim ovlašćenjima dodijeljenim administrativnim službenicima, dodatno su otežale mogućnost da oni budu primljeni među državljanje. U isto vrijeme, naturalizacija Hrvata bez prebivališta u Hrvatskoj podsticana je olakšavajućim odredbama u okviru Zakona o hrvatskom državljanstvu usmjerenim na emigrante i pripadnike hrvatske zajednice sa prebivalištem u inostranstvu”. (Koska, 2012) Uslovi za sticanje hrvatskog državljanstva za etničke Hrvate bili su da poznaju hrvatski jezik i latinično pismo, hrvatsku kulturu i društveno uređenje, kao i da se iz njihovog ponašanja može zaključiti da poštuju pravni poredak i običaje u Republici Hrvatskoj, pod uslovom da nadležnom organu daju pisano izjavu da se smatraju hrvatskim državljanima. Na ovaj način, tj. po osnovu pripadnosti hrvatskom narodu, od 1. 1. 1992. do 31. 12. 2017. godine, hrvatsko državljanstvo su stekle 679 482 osobe¹³.

Samim protokom vremena, umjesto da se olakšaju uslovi za državljanje bivših jugoslovenskih republika, kako bi lakše stekli hrvatsko državljanstvo, sam proces je išao u kontra smjeru. Periodi neophodnog boravka u Hrvatskoj su produžavani, a sam zakonodavac nije osjećao potrebu temeljno regulisati državljanske statuse svojih (nehrvatskih) građana, što u neku ruku možda predstavlja prikrivenu legalizovanu usurpaciju i kršenja prava nehrvatskih građana, a posebno povratnika.

Posljednji Zakon o državljanstvu Republike Hrvatske je usvojen 2011. godine što sa sobom nosi određenu potrebu da se ovaj zakon „modernizuje”. Hrvatska trenutno prolazi kroz proces izmjene aktuelnog Zakona o državljanstvu, gdje je postojeći prijedlog naišao na brojne kritičare koji smatraju da će se u slučaju usvajanja novog zakona u ovom obliku banalizovati hrvatsko državljanstvo, jer se „u neku ruku dijeli šakom i kapom”, zatim „da u njemu ima mnogo etnocentrizma i kako neće riješiti probleme ljudi koji su birokratskom greškom upisani u krivo republičko državljanstvo unutar bivše SFRJ” (Šikić, 2019).

---

¹² Zakon o kretanju i boravku stranaca („Narodne novine”, broj 59/91, 22/93 i 29/94)

¹³ Podatak ocjene stanja i osnovnih pitanja tokom Prijedloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskom državljanstvu upućenog zastupnicima i zastupnicama Hrvatskog sabora 13.12.2018. godine.

Republika Slovenija

Iako Republika Slovenija nema dugotrajnu istoriju kao nezavisna država i svoju državnost stiče 1991. godine, prve pravne regulacije oblasti državljanstva na njenom prostoru postoje još od donošenja Austrijskog opštег građanskog zakonika davne 1811. godine čime ulazi u klub onih koji su postavljali temelje ovog instituta. Kao narod koji je živio unutar multietničke monarhije, Slovenci su morali započeti borbu za bolji kulturni položaj, a 1848. godine, kada traje revolucija, nastaje prvi slovenski politički program - težnja prema tzv. ujedinjenoj Sloveniji. Tada nastaje i *Zdravljica*, današnja slovenska nacionalna himna.

Polovina istorije regulisanja državljanstva unutar ove teritorije vršena je u skladu sa austrijskim propisima ili propisima Austrougarske monarhije, pod čijom vlašću se nalazila, da bi tek ulaskom u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, na prostoru današnje Slovenije počeli da se primjenjuju drugačiji državljanski propisi. Nakon usvajanja Zakona o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1928. godine, Slovenija se oslanja na gotovo istu pravnu baštinu kao i prethodne predmetne države. Tokom Drugog svjetskog rata slovenska teritorija je podijeljena između Italije, Njemačke i Mađarske, a nakon poraza agresora 1945. godine pod liderstvom Josipa Broza Tita Slovenija postaje jedna od šest jugoslovenskih republika. Tada se unutar SR Slovenije donose posebni republički zakoni o državljanstvu, ali koji su isto kao i ostali morali biti u skladu sa tadašnjim Ustavom i zakonima FNRJ i SFRJ. Osamdesetih godina dolazi do velike ekonomске, političke i društvene krize, koja uz jačanje nacionalnih stranaka devedesetih godina konačno dovodi do raspada Jugoslavije. Tokom 1990. godine održan je referendum gdje se 88% glasača izjasnilo da želi samostalnost i nezavisnost Slovenije. Do proglašenja nezavisnosti dolazi 25. juna 1991. godine, a 23. decembra 1992. godine donosi se prvi ustav ove zemlje. Jednu godinu kasnije Republika Slovenija postaje članicom Ujedinjenih Nacija.

Materija državljanstva se pominje u samom Ustavu Republike Slovenije, gdje je članom 12. ustavotvorac propisao da se državljanstvo Republike Slovenije reguliše zakonom. Donošenjem Zakona koji je prвobitno obuhvatao 48 članova regulisano je sticanje državljanstva prema sljedećim osnovama: porijeklom, rođenjem na teritoriji Republike Slovenije, prijemom i po međunarodnim ugovorima, dok državljanstvo može prestati otpustom, oduzimanjem i po međunarodnim ugovorima. Zbog samih prilika i događaja koji su zadesili Republiku Sloveniju u periodu početka njene samostalnosti, zakonodavac je noveliranjem dao odriješene ruke nadležnom organu da može odbiti molbu za prijem u

slovenačko državljanstvo iako su ispunjeni uslovi propisani zakonom, ukoliko je podnositac molbe nakon 26. juna 1991. godine učinio krivično djelo protiv Republike Slovenije.

Glavna kritika upućena prema Zakonu o državljanstvu Republike Slovenije odnosila se na prekratak rok za podnošenje molbe za sticanje državljanstva (6 mjeseci), počevši od 25. juna 1991. godine. Zbog toga, veliki broj građana ostaje bez slovenačkog državljanstva¹⁴. Takva lica za koja se smatra da ih je bilo preko 26 000, uključuju one koji su napustili zemlju i one koji naprsto nisu bili svjesni donošenja ovakvog zakona i obaveze da moraju da potvrde svoj državljački status kroz određenu proceduru. Sam slučaj „izbrisanih“ dospio je 1999. godine i do Ustavnog suda koji je ovakav čin „brisanja“ lica iz evidencije državljanina proglašio ilegalnim i neustavnim. Iste godine slovenački parlament proglašio je zakon koji je „izbrisanim“ ponudio mogućnost da ponovo steknu prebivalište, ali samo onima koji su stalno živjeli na teritoriji Slovenije. Ustavni sud je i ovaj zakon ukinuo kao još jedan pokušaj koji je išao u istom pravcu. Kasnije, sam zakon je u prošao određene promjene, a u sebi je sadržao izvjestan stepen olakšica u vezi sa sticanjem državljanstva za građane bivših jugoslovenskih republika, a „situacija u pogledu mogućnosti za sticanje slovenačkog državljanstva se znatno poboljšala novelama iz 2002. godine“ (Jović, 2018).

Republika Slovenija 1. maja 2004. godine postaje članicom EU i NATO. Tako lica koja su imala državljanstvo Republike Slovenije, automatski su stekla i građanstvo Evropske Unije, čime im se dodjeljuje dodatni set prava, ali i obaveza, pored onih što im garantuje i obezbjeđuje država. Problem „izbrisanih“ bio je predložen Evropskoj komisiji, ali ona u ovom slučaju nije bila nadležna. Neki od „izbrisanih“ su napravili kolektivnu žalbu Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu, tvrdeći da je „otkazivanje evropski problem, jer krši osnovna ljudska prava predviđena Konvencijom EU“. Veliko vijeće Evropskog suda za ljudska prava je 2012. godine odlučilo u predmetu (Kurić i drugi protiv Slovenije) u korist podnositaca prijava (nekoliko „izbrisanih“). „Svi oni koje je Slovenija 1992. godine „izbrisala“ iz registra stanovništva imali su pravo, na osnovu presude Evropskog suda za ljudska prava, da ostvare odštetu od Slovenije uz uslov da slovenačkim organima podnesu molbu za povraćaj prava na stalni boravak, uz poštovanje novog roka za podnošenje molbe. U Sloveniji je 26. februara 1992. godine preko 26.000 stanovnika izbrisano iz registra stalnog boravišta, koji su time izgubili pravo na rad, socijalnu zaštitu, jednom riječju – bili su u gorem položaju nego izbjeglice“ (Tanjug, 2013).

---

¹⁴ Za ova lica se u Republici Sloveniji koristi termin „izbrisani“. Izbrisani su najčešće ne-slovenskog etniciteta i uključuju značajan broj pripadnika Romskih zajednica.

Crna Gora

Crna Gora se iz srednjovjekovne teokratske države transformisala u svjetovnu za vrijeme vladavine Danila Petrovića koji je 1852. godine proglašen za knjaza Crne Gore i time stiče status knjaževine. Nakon odlučujuće bitke sa Osmanlijama na Grahovcu 1858. godine, izvršeno je proširenje i razgraničenje Crne Gore sa Osmanskim imperijom, ali ona još uvijek nije imala međunarodno priznanje. Danilo Petrović je donio Opšti zemaljski zakonik, ali njime još uvijek nije bila jasno definisana institucija državljanstva, iako postoje određene naznake za to kroz obezbjedenje određenih prava i sloboda za Crnogorce i Brđane. Ako se uzme u obzir da je državljanstvo veza između pojedinca i države, u tom kontekstu možemo govoriti o crnogorskom državljanstvu, ali se termin Crnogorci i Brđani više odnosio na samu etničku skupinu, nego na cjelokupno stanovništvo ovog područja okupljeno pod jednom zastavom.

Međunarodno priznanje Crna Gora stiče na Berlinskom kongresu 1878. godine, a samo poboljšanje i bolje regulisanje prava vrši se donošenjem Opšteg imovinskog zakonika 1888. godine. Prva stvarna regulacija državljanstva vrši se Ustavom iz 1905. godine, gdje se po prvi put u crnogorskim pravnim propisima može pronaći termin „crnogorski državljeni”, a samim Ustavom se definisao niz prava i obaveza koji ih sljede. Ustav nije regulisao način sticanja crnogorskog državljanstva, ali je svakako odobravao njegov prestanak u slučaju da se ispuni ustavom propisana obaveza vojne službe, kao i ostale obaveze prema državi i privatnim licima.¹⁵ Pored toga, zaštićena je ličnost i imovina stranaca, ali i odobren azil za političke neistomišljenike. „Ovakve odredbe predstavljale su značajan napredak u predjugoslovenskom pravnom okviru Crne Gore, a u poređenju sa zapadnim demokratskim zemljama bio je poprilično nerazvijen”. (Džankić, 2010) Uspostavom Kraljevine SHS, Crna Gora je ušla u novu fazu regulisanja državljanstva, gdje je pratila proces koji je išao tokom kao i kod ostalih država koje su ulazile u njen sastav. SR Crna Gora je imala vlastite republičke zakone donesene 1950. i 1975. godine koji se nisu u mnogome razlikovali od zakona ostalih socijalističkih republika. Devedesete godine su donijele disoluciju SFRJ i najkrvaviji konflikt u Evropi od Drugog svjetskog rata. Za razliku od ostalih republika, na referendumu koji je održan 1. marta 1992. godine, 95.4% stanovnika od ukupno 66% koji su izašli na izbore izjasnili su svoju želju da Crna Gora ostane u zajedničkoj državi sa ostalim zemljama koje to takođe žele (samo Srbija). Liberalni savez za Crnu Goru i nacionalne

¹⁵ Član 215. Ustava za Knjaževinu Crnu Goru iz 1905. godine.

manjine koje su podržavale nezavisnost bojkotovali su referendum u Crnoj Gori. Zajednički život dvije republike nije protekao u harmoniji u prethodne dvije dekade. Od 1997. godine naovamo, dio rukovodstva Crne Gore se odvojio od Slobodana Miloševića i započeo proces pripremanja za nezavisnost. Nakon 2000. godine, težnja za nezavisnu državu je prevagnula i Crna Gora je počela da usvaja zakone i politike koje su se razlikovale i odvajale od onih koje su donosile federalne institucije. Jedna od takvih je bila državlјanska politika.

Nakon što je Crna Gora stekla nezavisnost, poslije referendumu održanog 2006. godine, Ustav Crne Gore, donesen 19. oktobra 2007. godine, članom 12. uspostavio je posebno crnogorsko državljanstvo. Državljanstvo je bilo jasnije definisano Ustavnim zakonom za sprovođenje ustava Crne Gore čime je propisano da „svaki građanin Crne Gore koji je, pored crnogorskog državljanstva, na dan 3. juna 2006. godine imao i državljanstvo neke druge države ima pravo da zadrži i crnogorsko državljanstvo. Državljanin Crne Gore koji je nakon 3. juna 2006. godine stekao neko drugo državljanstvo može zadržati i crnogorsko državljanstvo do potpisivanja bilateralnog sporazuma sa zemljom čije je državljanstvo stekao, ali najduže godinu dana od dana usvajanja Ustava Crne Gore.”¹⁶ Zbog političkih neslaganja, donošenje Zakona o crnogorskom državljanstvu je prolongirano do 14. februara 2008. godine. Zakon je naišao na oštре kritike pro-srpskih stranaka, jer je bio restriktivan i zasnivao se na načelu monopatridije, čime nije bilo dozvoljeno dvojno državljanstvo. Pro-crnogorska vlada je zauzela stav da je ovako restriktivan zakon dobro rješenje, jer je broj stanovnika Crne Gore bio mali i zato što bi dvojno državljanstvo sa bivšim jugoslovenskim republikama (posebno sa Republikom Srbijom) imalo snažan uticaj na glasačku populaciju zemlje i njihovu mogućnost izbora. „Možda je ovaj princip razumljiv ukoliko se zna da Crna Gora ima samo 670 hiljada stanovnika, a da oni koji se u nacionalnom smislu deklarišu kao Crnogorci čine tek 44 odsto ukupne populacije u ovoj državi. Kada bi svi Srbi, Bošnjaci, Albanci i Hrvati koji žive u Crnoj Gori dobili državljanstvo svojih matičnih država polovina građana Crne Gore imali bi dvojno državljanstvo!” (Radio Deutsche Welle, 2009) Čitavu dekadu, jedno od najvažnijih pitanja između Srbije i Crne Gore je „zašto Crna Gora ne dozvoljava dvojno državljanstvo, i zašto sve to u najvećoj mjeri osjećaju Srbi iz Crne Gore?” Kada se pokrene dublja analiza, neizbjegjan je i jedan od zaključaka da zapravo vlasti u Crnoj Gori imaju strah od toga da bi, ako bi imali ovakvu mogućnost, građani mahom uzimali srpsko državljanstvo i time ugrozili projekat „nezavisne Crne Gore” koji vodi aktuelno rukovodstvo.

---

¹⁶ Član 12 Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava Crne Gore iz 2007. godine.

Kada je u pitanju trenutni državljanstveni režim Crne Gore, on je sličan kao i u ostalim republikama bivše SFRJ, a zasnovan je na Zakonu iz 2008. godine. „Crnogorsko državljanstvo je zakonska veza između fizičkog lica i Crne Gore i ne ukazuje na nacionalno i etničko porijeklo.”¹⁷ Propisano je da se državljanstvo stiče: porijeklom, rođenjem na teritoriji Crne Gore, prijedom i po međunarodnim ugovorima i sporazumima. Državljanstvo se gubi po zahtjevu crnogorskog državljanina, po sili zakona i po međunarodnim ugovorima i sporazumima. Glavnu specifičnost ovog državljanstva predstavlja član 12. kojim se olakšava postupak prijema u crnogorsko državljanstvo za lica od posebnog značaja za državni, naučni, privredni, kulturni, ekonomski, sportski i drugi interes Crne Gore. O prijemu u crnogorsko državljanstvo za državni i drugi interes Crne Gore odlučuje Ministarstvo unutrašnjih poslova na osnovu prijedloga predsjednika Crne Gore, predsjednika Skupštine Crne Gore ili predsjednika Vlade Crne Gore. Od 1. januara 2019. godine Crna Gora je počela primjenjivati odluku vlade o ekonomskom državljanstvu, koja omogućava zainteresovanim stranim investitorima da dobiju crnogorsko državljanstvo ulaganjem u razvojne projekte. „Strani investitor može steći crnogorsko državljanstvo na nekoliko načina, a jedan od njih je i putem posebnog programa koji podrazumijeva uplatu 100.000 evra za razvoj manje razvijenijih jedinica lokalne samouprave. Državljanstvo se, takođe, može steći uplatom najmanje 450.000 evra za potrebe ulaganja u jedan od razvojnih projekata u Podgorici, primorskoj regiji ili iznosom od 250.000 evra za potrebe ulaganja u jedan od razvojnih projekata u sjevernom ili središnjem dijelu Crne Gore. Novac se uplaćuje u poseban fond iz kojeg se finansira izgradnja infrastrukture u manje razvijenim opštinama, posebno na sjeveru zemlje. Odlukom je precizirano da će kontrolu uplata nadzirati nezavisni revizor” (Tportal.hr, 2019).

Prema pisanju portala Dan, u periodu od 1.1.2006. godine do 1.8.2017. godine, ispis iz crnogorskog državljanstva tražilo je 2.238 lica, dok je stupanjem na snagu Zakona o državljanstvu od 2008. godine, po sili zakona 131 lice izgubilo crnogorsko državljanstvo, jer su istovremeno bili i državljeni Republike Srbije. Od početka primjene gorenavedenog zakona, podnijeto je 32.768 zahtjeva za prijem u crnogorsko državljanstvo od čega je pozitivno riješeno 25.073. (Dan, 2017) Prema navodima izvora ovog portala (MUP Crne Gore), najčešći razlog odricanja od crnogorskog državljanstva je sticanje državljanstva neke od ekonomski naprednih zemalja članica EU (Njemačke, Holandije, Austrije, Slovenije itd.), a slična tendencija zabilježena je i u ostalim državama bivše SFRJ koje nisu članice EU.

---

¹⁷ Član 1 Zakona o crnogorskem državljanstvu iz 2008. godine.

Republika Sjeverna Makedonija

Teritorija današnje Republike Sjeverne Makedonije je jedini prostor koji je početkom XX vijeka pripadao Osmanskoj imperiji i kao takav je predstavljao jedu od njenih zadnjih evropskih provincija. Prostor Makedonije je bio sačinjen od tri vilajeta: solunskog, skopskog i bitoljskog. Krajem Balkanskih ratova, dok Osmanska imperija nije izgubila kontrolu nad ovim područjem, stanovništvo ove regije su bili podanici Osmanskog zakona o državljanstvu od 19.1.1869. godine, koji je usvojen u sklopu tanzimatskih reformi. Ovaj zakon je između ostalog propisivao da se „sva lica nastanjena na području pod Osmanskom vlašću smatraju osmanskim podanicima i tretiraju se kao osmanski podanici” (Flournoy & Hudson, 1929).

Nakon uspostave Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, današnji prostor Republike Sjeverne Makedonije bio je sastavni dio Srbije, a njeno slovensko pravoslavno stanovništvo smatrano je za Južne Srbe. Kraljevina je usvojila Zakon 1928. godine koji je uspostavio jedinstveno jugoslovensko državljanstvo. „Iako je bila zabranjena krajem 1920. godine, Komunistička partija Jugoslavije zajedno sa Kominternom, odigrala je značajnu ulogu u sveukupnoj emancipaciji Makedonaca i njihovog eventualnog priznanja kao odvojene i jednakе nacije u budućoj komunističkoj Balkanskoj ili Jugoslovenskoj Federaciji” (Rossos, 2008). Tokom Drugog svjetskog rata, područje geografske Makedonije koje je pripadalo Kraljevini Jugoslaviji okupirala je Bugarska i bilo je smatrano dijelom bugarske države. Od tada, stanovništvo Makedonije, uključujući i značajan broj jevrejskih zajednica, smatrani su bugarskim subjektima u skladu sa Zakonom o bugarskom državljanstvu iz 1940. godine. Međutim, jevrejskoj populaciji iz okupiranih teritorija nije dodijeljeno bugarsko državljanstvo dok Grcima i Makedoncima jeste. Ovim je omogućena deportacija makedonskih Jevreja u koncentracioni logor Treblinku, za razliku od velikog broja bugarskih Jevreja koji su uspjeli da izbjegnu nacističku politiku istrebljenja.

Krajem Drugog svjetskog rata, uspostavljena je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i ona je sačuvala slične granice kao što je imala i Kraljevina Jugoslavija. Time je Makedonija ušla u sastav socijalističke Jugoslavije po prvi put kao jednakopravan politički, nacionalni i kulturni entitet. Zahvaljujući tome što je bila jedna od konstitutivnih jugoslovenskih nacija, Makedonija je okončala svoj proces izgradnje države, a pratili su ga kodifikacija pisma i jezika, uspostavljanje državnog univerziteta kao i makedonskih televizijskih i radio kanala. Formirana je i Akademija nauka i umjetnosti kao državna kulturna institucija. Prvi zakon o državljanstvu Republike Makedonije donesen je 1950.

godine, a pratile su ga ustavne promjene 1963. i 1974. godine. Makedonija je proglašila nezavisnost 1991. godine, a kao što je slučaj i u ostalim predmetnim državama, državljanstvo spada u dio ustavne materije. U članu 4. Ustava Republike Makedonije iz 1991. godine propisuje se da građani Republike imaju državljanstvo Republike Makedonije. Građani ne mogu da budu lišeni državljanstva, niti da budu protjerani ili predati drugim državama. Državljanstvo Republike Makedonije se uređuje zakonom. Nakon proglašenja nezavisnosti, Makedonija se suočava sa različitim političkim pritiscima iz svog okruženja, naročito od strane Grčke u pogledu imena države koji traje i danas. Grčka ne odobrava korišćenje makedonskog ustavnog imena „Republika Makedonija”, jer navodno ovakav naziv izražava potencijalna teritorijalna potraživanja u istorijskoj sjevernoj grčkoj pokrajini koja je nosila naziv „Makedonija”.

Prvi zakon o državljanstvu moderne makedonske države usvojen je 1992. godine i kao takav bio je zasnovan na principu pravnog kontinuiteta sa državljanstvom SR Makedonije čime je 1.878.820¹⁸ lica steklo makedonsko državljanstvo. Nakon eskalacije unutrašnjeg oružanog konflikta između državnih snaga bezbjednosti i albanskih gerila u martu 2001. godine, Makedonija je ušla u proces koji će voditi većim ustavnim reformama nakon okončanja oružanog konflikta u avgustu 2001. godine potpisivanjem Ohridskog okvirnog sporazuma. U vezi sa makedonskim državljanstvom najoštije kritike javnosti i državljana drugih republika SFRJ upućene su na dug zakonski rok boravka na prostoru Makedonije (15 godina) koji je bilo neophodno ispuniti kako bi se moglo steći makedonsko državljanstvo. „Novelama iz 2004. godine, zakonodavac je izmijenio navedenu odredbu zakona, brišući kao uslov konkretnu dužinu neprekidnog boravka na teritoriji Republike Makedonije (a regulišući navedeni uslov na način da do podnošenja zahtjeva stalno živi na teritoriji Republike Makedonije i da ima pravu i efektivnu vezu sa Republikom Makedonijom” (Jović, 2018). Takođe, dat je rok od dvije godine bivšim SFRJ državljanima nakon stupanja na snagu ovog zakona da podnesu zahtjev za sticanje makedonskog državljanstva. Sama Makedonija tolerisala je dvojno državljanstvo, a „makedonski državljanski propis se svrstava u grupu zakona koji su po obimu i kvalitetu olakšavajućih okolnosti za sticanje državljanstva od strane državljana drugih republika bivše Jugoslavije na višem nivou”. (Jović, 2018) Sporazumom iz Prespe, okončava se dio spora sa Grčkom, a naziv države se mijenja u „Republika Sjeverna Makedonija”, čime njeni građani postaju državljeni Republike Sjeverne Makedonije.

---

¹⁸ Podatak Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije.

Republika Kosovo*

Prostor Kosova i Metohije bio je dio Osmanske imperije više od pet vijekova. Od 1877. godine, mnogo veći prostor od ovog činio je *vilajet* unutar carstva. Ova situacija je trajala sve do Balkanskih ratova (1912-1913) kada je prostor Kosova i Metohije pripojen i podijeljen između Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore. Sve to kraja XIX vijeka, primjenjivan je sistem mleta koji je uređivao odnose između različitih zajednica i države. Postojale su dvije klase građana, Muslimani – koji su uživali više prava od stanovnika koji nisu bili Muslimani. Svaka klasa je imala odvojene pravne sudove i primjenjivalo se personalno pravo. Tanzimatskim reformama, sličnim onima koje su bile sprovedene i u Bosni i Hercegovini, osmanska vlast je nastojala da koncept vjerskih i etničkih grupa zamjeni sa državljanstvom pod kojim su svi ravnopravni podanici krune.

U periodu između Balkanskih ratova i kreiranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, stanovnici ovog prostora kao i Makedonije su *de facto* bili bez državljanstva, ali je njihov status *de jure* bio uređen srpskim i crnogorskim zakonima koji su tada bili na snazi.¹⁹ Početkom Prvog svjetskog rata i austrougarskom okupacijom ovog područja, nijedan od ovih zakona nije bio u primjeni. Poslije rata, stanovnicima Kosova i Metohije su data različita prava i oni su pravno postali građani Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca zahvaljujući Zakonu iz 1928. godine. Zakon je uspostavio jedno državljanstvo za cijelokupan prostor Kraljevine gdje je svako lice moralo da ima prebivalište u jednoj od opština. Nije se tolerisalo dvojno državljanstvo.

Tokom Drugog svjetskog rata, Kosovo i Metohiju su okupirali Italijani i Nijemci. Italijani su takođe pripojili Albaniju kako bi nastavili sa okupacijom područja naseljenih Albancima unutar Jugoslavije. Time je stanovnicima ovih područja dodijeljeno državljanstvo Kraljevine Albanije koja je formalno ipak sačuvala dio autonomije unutar Kraljevine Italije. Albanski je postao jedan od zvaničnih jezika na Kosovu i Metohiji, otvarane su albanske škole i uvedena je većinska albanska uprava.

Nakon rata, Kosovo i Metohija su ponovo inkorporirani u Jugoslaviju, ovoga puta kao autonomna pokrajina koja je to postala tek 1963. godine. Granice pokrajine koje su uspostavljene nakon rata, predstavljaju trenutne granice paradržave na ovom području. Stanovnici AP Kosova i Metohije su ujedno bili državljeni Jugoslavije i Srbije, a njihov

---

¹⁹ Srpski građanski zakonik (1844), Ustav Kraljevine Srbije (1903) i Ustav za Knjaževinu Crnu goru (1905).

status je bio uređen republičkim i saveznim zakonima. Novim Ustavom SFRJ iz 1974. godine, SAP Kosovo je dobila pravo na sopstveni Ustav, a on je usvojen iste godine. Time je pokrajina stekla punu ustavnu i zakonodavnu autonomiju, u okvirima SR Srbije. Između 1974. i 1989. godine, SAP Kosovo je imala faktički status federalne jedinice SFRJ, iako je formalno-pravno i dalje bila dio SR Srbije. Albanska nacionalna manjina imala je širok stepen autonomije, često je dolazilo do nemira na Kosovu, posebno 1968. i 1981. godine, kada je počelo i prvo javno iznošenje zahtjeva, najprije za „Socijalističku Republiku Kosovo” u okviru SFRJ, a potom i za nezavisnu „Republiku Kosovo” izvan Jugoslavije. Iako je Kosovo imalo vlastiti Ustav, njime se nije kreiralo posebno državljanstvo, jer je Zakon o državljanstvu SR Srbije iz 1979. godine regulisao i status kosovske populacije. Međutim, novoformirane institucije SAP Kosova su bile jedino u mogućnosti da izdaju Jugoslovenske pasoše za stanovnike SAP Kosova sa kodom (KA) koji se razlikovao od onog koji se primjenjivao na prostoru gdje su pasoše izdavale srpske vlasti. Takođe, izdavana su uvjerenja o državljanstvu, vođeni i uređivani registri građana, spiskovi birača i slično. Jugoslovenski pasoši izdati na Kosovu su bili ispisani na albanskom, kao i srpskom i francuskom jeziku. Situacija u pokrajini se pogoršala 1989. godine ukidanjem autonomije i disolucijom SFRJ.

Nakon raspada SFRJ, Republika Srbija i Republika Crna Gora uspostavljaju Saveznu Republiku Jugoslaviju, a Kosovo biva sastavni dio Srbije. Kosovski Albanci odmah nakon ukidanja autonomije organizuju separatistički pokret, bojkotujući zvanične vlasti i uspostavljajući vlastite parainstitucije. Državljanstvo je bilo uređeno republičkim zakonima, a tek 1996. godine usvojen je novi Zakon o državljanstvu Savezne Republike Jugoslavije. Glavni cilj ovog zakona bio je da se uspostavi pravni kontinuitet između državljanstva SFRJ i SRJ.

Period između 1991. i 1998. godine mnogi istoričari iz Albanije smatraju najtežim za stanovnike Kosova, zbog toga što je većina populacije ostala bez zaštite države. „Srpske vlasti tolerišu paralelne i pro-kosovske aktivnosti Albanaca, dozvoljavajući čak i postojanje organizacija za zaštitu ljudskih prava. U drugu ruku, srpske vlasti nastavljaju da čvrsto drže pod kontrolom albanske aspiracije za nezavisnošću kroz program prisilnog raseljavanja, uz nemiravanja, hapšenja, ispitivanja i mučenja” (Human Rights Watch, 1993). Takođe, veliki broj albanskih mladića odbija da ispuni vojnu obavezu i zbog toga napuštaju zemlju, jer bi vojna obaveza tada po automatizmu značila odlazak u borbu u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Postojaо je bojkot srpskih i jugoslovenskih institucija i održavanja izbora na Kosovu od strane Albanaca.

Godine 1999, 10. juna nakon 78 dana NATO bombardovanja Savezne Republike Jugoslavije, Savjet bezbjednosti UN-a usvaja rezoluciju 1244 koja obavezuje SRJ da započne i završi povlačenje svih vojnih, policijskih i paravojnih snaga sa AP Kosova i Metohije. Rezolucijom 1244 sva zakonodavna i izvršna vlast, uključujući i upravljanje sudstvom, bili su u rukama specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN-a. On je zajedno sa privremenom misijom UN-a za upravljanje u AP Kosovo i Metohija inicirao proces kreiranja odvojenih kosovskih institucija u sve tri grane vlasti. Iako SRJ *de facto* nije imala kontrolu nad AP Kosovom i Metohijom, građani pokrajine su bili smatrani jugoslovenskim državljanima. Iako kosovski Albanci nisu smatrali Srbiju svojom državom, težeći prema nezavisnosti oni su nastavili aplicirati za jugoslovenske, odnosno srpske pasoše iz praktičnih i pragmatičnih razloga.

Nakon skoro petnaest godina neuspješnih pregovora između lidera kosovskih Albanaca i rukovodstva Srbije koji su vođeni pod okriljem specijalnog izaslanika Ujedinjenih Nacija na Kosovu²⁰, Marti Ahtisarija, Kosovo je proglašilo svoju nezavisnost od Srbije u februaru 2008. godine. Do sada je steklo samo djelimično priznanje, a ovaj akt nailazi na opšte osude i suprotstavljanje Srbije, ali i mnogih drugih zemalja uključujući pet članica EU, Rusije i Kine.

Kao paradržava, Kosovo se suočava sa mnogim političkim i pravnim problemima u pogledu uređivanja državljanstva. Parlament Kosova je usvojio novi Zakon o državljanstvu samo tri dana nakon proglašenja nezavisnosti. Međutim, zbog unutrašnjih i vanjskih neslaganja o budućnosti ove autonomne pokrajine Republike Srbije, Kosovo se suočava sa različitim poteškoćama prilikom jačanja „državne” vlasti i osnivanja inicijalnih tijela građana. Republika Srbija odbija da prizna nezavisnost Kosova što je pretvorilo ovu paradržavu u prostor dvostrukog suvereniteta. Stav Republike Srbije je da su svi stanovnici Kosova i Metohije i dalje srpski državljeni. U ovom slučaju, većina kosovskih Srba (koji prema posljednjem popisu čine oko 10% stanovništva) sebe smatraju samo srpskim državljanima. Sa druge strane, etnički Albanci podstiču državljanstvo Kosova, ali je dio njih i dalje zadržao sprske dokumente i pasoš zbog različitih praktičnih razloga, kao što je na primjer lakše kretanje u međunarodnom okruženju. Dvojno državljanstvo je široko rasprostranjeno, kako sa Srbijom tako i sa drugim zemljama, a posebno onim koje su bile

---

²⁰ U nastavku teksta, ovaj natpis ne prejudicira status Kosova i treba ga posmatrati u skladu sa Rezolucijom 1244 Savjeta bezbjednosti UN i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj deklaraciji o nezavisnosti.

krajnje odredište političkih i ekonomski migracija zbog rata koji je trajao od 1998. do 1999. godine.

Kada se govori o uređivanju materije državljanstva, Kosovo je primijenilo model koji Rodžers Brubaker naziva modelom „novih država” (Brubaker, 1992), koji je omogućio svim predratnim građanima AP Kosova i Metohije (koji su bili državljeni Savezne Republike Jugoslavije), kao i licima koja su bila nastanjena na Kosovu tokom perioda upravljanja od strane UNMIK (1999-2008) da postanu državljeni Kosova. Sve osobe, koje su 1. januara 1998. godine bile državljeni Federativne Republike Jugoslavije, a da su ovog datuma imale stalno prebivalište na Kosovu, smatraju se državljenima Kosova i registriraju se kao takvi u registar za državljane, bez obzira na mjesto stanovanja ili državljanstva koje trenutno imaju.

Ipak, slaba međunarodna pozicija Kosova, izazvana nedostatkom priznanja i nečlanstvom u međunarodnim organizacijama dodatno otežava položaj stanovnika ovog područja. Nosioci pasoša Kosova jedini u regionu ne mogu putovati u zemlje EU bez vize, a pored toga ostaju u frustrirajućem položaju međunarodne izolacije.

Bez sumnje, državljanstvo Kosova je još uvijek u fazi izgradnje i još uvijek traje proces određivanja državljanstva. Zbog trenutne situacije na Kosovu, afirmiše se liberalni princip državljanstva u odnosu na etnocentričnu „izgradnju države”. Trenutno, glavni problem za privremene institucije u Prištini predstavlja protivljenje srpske zajednice političkoj i pravnoj integraciji Kosova, kao i loši odnosi sa Republikom Srbijom. U ovom kontekstu, uloga Evropske unije je veoma značajna jer su i Republika Srbija i privremene kosovske institucije pristale na evrointegracijsku agendu.

Građanstvo Evropske Unije

Pored državljanstva koje svaka država reguliše zasebno važno je istaknuti i postojanje državljanstva Evropske Unije (EU)²¹ koje posjeduju stanovnici njezinih zemalja članica. Od predmetnih država, trenutno samo građani Republike Slovenije i Republike Hrvatske posjeduju EU građanstvo, dok na drugu stranu ostale države zbog svoje opredijeljenosti ka evropskim integracijama, spadaju u red država potencijalnih kandidata i kandidata čiji bi građani tek nekada u budućnosti takođe mogli posjedovati i ovu vrstu državljanstva (građanstva).

Pojam građanstva Evropske Unije odnosi se na činjenicu da građani Evropske Unije imaju ista onakva prava kakva se tradicionalno dodjeljuju građanima određene države. Moramo imati na umu da struktura EU uključuje određena prava na njenom nivou, ali i prava za čije provođenje je nadležan nivo države članice.

„Posle Evropskog savjeta u Fonteblo (Francuska) održanom 1984. godine, razvio se i drugi pojam, „Evropa građana“. Osnovna ideja bila je da se evropski građanin mora smjestiti u centar evropske konstrukcije, kako bi se razvio njegov osjećaj pripadnosti Evropskoj Uniji. U tom smislu, sastanci Komiteta u vezi sa Evropom građana, kreirali su mјere koje se odnose na primjenu i promovisanje identiteta i imidža Zajednice prema njenim građanima u svijetu“ (Dascalu & Iancu, 2010).

Sama ideja razvoja osjećaja pripadnosti EU ne predstavlja novitet, šta više, podsjeća na procese koji su bili vidljivi unutar političke istorije Sjedinjenih Američkih Država, gdje se tokom izgradnje nacije počeo podsticati američki identitet i pripadnost američkoj naciji u odnosu na savezne države. Slično se dešava i u Evropskoj Uniji, gdje postoje određena strujanja ka federalizaciji Evropske Unije i njezinoj transformaciji iz konfederacije (unije suverenih država) ka federaciji koja bi predstavljala jednu federalnu državu sačinjenu od brojnih djelimično samo-upravnih saveznih država. Državljanstvo igra značajnu ulogu u tom procesu, na gotovo isti način kao što su na primjer državljeni savezne republike Teksa ujedno i državljeni Sjedinjenih Američkih Država, državljeni država članica EU su ujedno i državljeni Evropske Unije. Sasvim prirodno, ovaj proces unutar Europe je nailazio na otpor pojedinih nacionalnih država i s tim u vezi, ovakve ideje se nisu mogle kao nekada zastupati

---

²¹ Zbog same prirode EU koja predstavlja sui generis tvorevinu, Evropska unija se ne može okarakterisati kao država i u skladu sa tim, sam termin državljanstva EU je zamijenjen terminom građanstva EU.

na potpuno otvoren i invazivan način, a posebno nakon neuspjeha prilikom pokušaja Dogovora za uspostavljanje Ustava za Evropu. Neke od država članica čiji građani su odbili ovaj koncept na održanim referendumima bile su Francuska, Holandija i Luksemburg, a zbog samog načina donošenja odluka unutar EU – konsenzusom, ovaj pokušaj je pao u vodu.

Ipak, samo građanstvo Evropske Unije je opstalo kroz Maastrichtski ugovor koji je težio „jačanju postojećih odnosa između Evropske Unije i građana država članica, ali sam pojam Evropskog građanstva nije bio u njemu definisan“ (Dascalu & Iancu, 2010).

Član 8. Ugovora iz Maastrichta iz 1992. godine predviđa: „1. Ovim se uspostavlja građanstvo Unije. Svaka osoba koja ima državljanstvo neke države članica građanin je Unije“, kao i „2. Građani Unije uživaju prava dodijeljena ovim Ugovorom i podliježu dužnostima predviđenim ovim Ugovorom“.

Ovim se jasno može vidjeti ta nedefinisanost, jer se sam pojam građanstva zadržava u nečem opštem, nimalo konkretnom. Međutim, da bi samo građanstvo EU i njegova implementacija mogli razumjeti, potrebno se osvrnuti na konkretne motive koji su proklamovani u preambuli Maastrichtskog ugovora.

Nakon pobrojanih motiva unutar ovog Ugovora kao što su: sprovođenje daljih aktivnosti na uteviljenju ideje evropskih integracija, afirmacija načela slobode, demokratije i poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda te vladavine prava, tendencija produbljivanja solidarnosti među narodima, ostvarenje jačanja i konvergencije svojih privreda te uspostave ekonomski i monetarne unije, a posebno motiva (cilja) da se olakša slobodno kretanje lica... dolazi se do dijela koji glasi „Odlučni da ustanove građanstvo zajedničko svim državljanima njihovih zemalja“ (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, n.d.).

Samim tim, donosilac Ugovora je svjestan da bi sam koncept građanstva bio prazan, ukoliko iza sebe ne bi imao snagu i konkretne rezultate EU na terenu.

„Kako se navodi u brojnim ispravama, uključujući i sam Ugovor iz Maastrichta, državljanstvo Unije se uvodi s ciljem stvaranja prisnije veze između Evropske Unije i državljana država članica. No, da bi se postigla najvažnija svrha državljanstva Unije, potrebno je ostvariti tri ne manje važna cilja. To su jačanje političke i socijalne dimenzije Evropske Unije, jačanje javnoga mnijenja i političkog identiteta Evropske unije te jačanje zaštite pojedinca u Evropskoj Uniji“ (Đerđa, 2002).

Državljanstvo Evropske Unije nudi niz prava građanima država članica i jača zaštitu njihovih interesa. Neka od tih prava su pravo na slobodno kretanje, pravo na boravak i nastanjenje, pravo na rad i učenje u svim zemljama članicama, pravo glasa i pravo kandidature za izbore u Evropski parlament i na lokalnim izborima unutar države prebivališta, pod istim onakvim uslovima kakvi su postavljeni i za građane određene države članice. Pored ovih tu su i pravo na peticiju pred Evropskim parlamentom, kao pravo na diplomatsku i konzularnu zaštitu koju pružaju druge države članice, ukoliko država čiji nacionalni državljanin nema diplomatskog ili konzularnog predstavnika u određenim zemljama.

„Evropsko građanstvo je složen koncept. Prije svega, on povezuje lokalne, nacionalne i nadnacionalne elemente. Drugo, on je nekompletan vid državljanstva, zato što sadrži čitav niz prava, ali samo jednu obavezu, a to je posjedovanje jednog državljanstva neke od država članica Unije“ (Nicoleta, 2010).

Komparativna analiza zakona o državljanstvima država nastalih na teritoriji bivše SFRJ

Prilikom komparativne analize upotrijebljeni su sljedeći zakonski propisi:

- Zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine (4/97, 13/97, 41/02, 6/03 i 14/03)
- Zakon o državljanstvu Republike Srpske (35/99, 17/00, 64/05, 58/09 i 18/10)
- Zakon o državljanstvu Federacije Bosne i Hercegovine (34/16 i 98/16)
- Zakon o državljanstvu Republike Srbije (135/04, 90/07 i 24/18)
- Zakon o hrvatskom državljanstvu (53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11 i 110/15)
- Zakon o crnogorskom državljanstvu (13/08, 40/10, 28/11, 46/11, 20/14 i 54/16)
- Zakon o državljanstvu Republike Makedonije (45/04)
- Zakon o državljanstvu Republike Slovenije (24/07 i 40/17)
- Zakon o državljanstvu Republike Kosova (04/L-059. i 03/L-034)

LEGENDA

BH – Bosna i Hercegovina

SL – Republika Slovenija

RS – Republika Srpska

CG – Crna Gora

FB – Federacija Bosne i Hercegovine

MK – Republika Sjeverna Makedonija

SR – Republika Srbija

KO – Kosovo

HR – Republika Hrvatska

Odredba/osnov se primjenjuje (važi)

Odredba/osnov se ne primjenjuje (ne važi)

TOLERANCIJA POLIPATRIDIJE

Stepen tolerancije	B H	R S	F B	S R	H R	S L	C G	M K	K O
Većinski toleriše	Red	Red	Red	Green	Red	Red	Red	Green	Green
Djelimično toleriše	Red	Red	Red	Red	Green	Green	Red	Red	Red
Toleriše pod vrlo ograničenim uslovima	Green	Green	Green	Red	Red	Red	Green	Red	Red
Ne toleriše	Red								

Bosna i Hercegovina zabranjuje dvojno državljanstvo, ali zakon ograničava dvojno državljanstvo samo na one države sa kojima je sklopljen bilateralni sporazum. Samim tim, ovo pravilo se primjenjuje i na entetska državljanstva Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina ima bilateralni sporazum sa Republikom Srbijom, Republikom Hrvatskom, Crnom Gorom i Kraljevinom Švedskom.

Republika Srbija odobrava dvojno državljanstvo, osim kada se stiče prijemom jer je tada potreban otpust iz prethodnog državljanstva. Otpust nije potreban za iseljenike i pripadnike srpskog naroda.

Republika Hrvatska priznaje dvojno državljanstvo za etničke Hrvate koji su postali državljeni rođenjem u Republici Hrvatskoj ili porijeklom. Ovakva lica Hrvatska smatra samo svojim državljanima. Međutim, lica koja stišu državljanstvo naturalizacijom moraju da se odreknu drugih državljanstava. Zakon prepoznae drugo državljanstvo, ali hrvatsko ima ekskluzivitet.

Republika Slovenija generalno odobrava dvojno državljanstvo za Slovence koji su stekli drugo državljanstvo. Međutim lica koja su postali slovenski državljeni naturalizacijom, moraju da se odreknu prethodnog državljanstva.

Crna Gora kao i Bosna i Hercegovina odobrava dvojno državljanstvo onih država sa kojima je zaključen bilateralni sporazum, a to su trenutno samo Bosna i Hercegovina i Republika Sjeverna Makedonija. Takođe, Crna Gora odobrava licima da zadrže dvojno državljanstvo ukoliko su ga stekli prije proglašenja nezavisnosti 3. juna 2006. godine. Lica koja stišu crnogorsko državljanstvo moraju se odreći prethodnog, osim ako nisu državljeni zemalja sa kojim je zaključen bilateralni sporazum.

Republika Sjeverna Makedonija odobrava dvojno državljanstvo. Dvojni državljeni se smatraju isključivo makedonskim dok borave u makedonskoj državi.

Kosovo najviše toleriše polipatridiju zbog kompleksnosti političke situacije u kojoj se nalazi. Kao rezultat manjkavosti međunarodnog priznanja, mnogi građani Kosova posjeduju državljanstva drugih država što im doprinosi lakšem kretanju u međunarodnom okruženju.

STICANJE DRŽAVLJANSTVA

Porijeklom:

Osnov za sticanje	B H	R S	F B	S R	H R	S L	C G	M K	K O
Oba roditelja su državljeni ovog subjekta	■					■			
Jedan roditelj državljanin, dijete rođeno u ovom subjektu	■			■					
Jedan roditelj državljanin, drugi nema ili mu je državljanstvo nepoznato, dijete rođeno u inostranstvu	■	■	■	■					
Jedan roditelj državljanin, dijete rođeno u inostranstvu, prijavljeno kod nadležnog organa radi upisa do 18. godine radi upisa u knjigu državljanina	■								■
Jedan roditelj državljanin, dijete rođeno u inostranstvu, ako bi ostalo bez državljanstva, a nije izvršena prijava kod nadležnog organa na vrijeme	■								■
Jedan roditelj državljanin, dijete rođeno u inostranstvu, ako bi ostalo bez državljanstva, a samostalno izvrši prijavu kod nadležnog organa u novom roku	■				■	■			■
Sporazumom roditelja za sticanje državljanstva drugog entiteta	■			■	■	■	■	■	■

Rođenjem na teritoriji države:

Osnov za sticanje	B H	R S	F B	S R	H R	S L	C G	M K	K O
Dijete je rođeno na području ovog subjekta, oba roditelja nepoznata, nepoznatog državljanstva ili nemaju državljanstvo	■								
Dijete rođeno na području ovog entiteta, oba roditelja državljeni istog entiteta. Ukoliko nisu, moraju biti saglasni kog entiteta će dijete dobiti državljanstvo. <u>Ukoliko nema saglasnosti, državljanstvo po prebivalištu</u>	■			■	■	■	■	■	
Dijete rođeno na teritoriji subjekta, roditelji nemaju državljanstvo, ali imaju dozvolu boravka i saglasni su da dijete dobije državljanstvo subjekta	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Dijete rođeno na teritoriji subjekta, roditelji nemaju državljanstvo, ali imaju dozvolu boravka. Nisu saglasni da dijete dobije državljanstvo. Ukoliko će posljedično dijete ostati bez državljanstva, ipak mu se dodjeljuje.	■	■	■	■	■	■	■	■	■

Prirođenjem (Naturalizacijom):

Osnov za sticanje	B H	R S	F B	S R	H R	S L	C G	M K	K O
Po osnovu zahtjeva za prijem u državljanstvo, u skladu sa zakonom propisanim pretpostavkama									
Olakšana naturalizacija za lica rođena u ovom subjektu									
Olakšana naturalizacija za lica u braku sa državljaninom ovog subjekta									
Olakšana naturalizacija za iseljenike/dijasporu									
Olakšana naturalizacija za interesna lica									
Olakšana naturalizacija za maloljetnu djecu novih državljana									
Olakšana naturalizacija za bivše državljane koji su tražili otpust									
Olakšana naturalizacija za pripadnike većinskog naroda u subjektu									
Olakšana naturalizacija za apatride i izbjeglice									
Olakšana naturalizacija za azilante									

Usvajanjem:

Osnov za sticanje	B H	R S	F B	S R	H R	S L	C G	M K	K O
Dijete stranog državljanstva ili bez državljanstva usvojeno od državljana ovog subjekta									
Dijete čiji jedan roditelj ima državljanstvo ovog subjekta									
Usvojenik čija oba roditelja imaju državljanstvo ovog entiteta, ili u slučaju razlikovanja entitetskog, dala saglasnost da dobije državljanstvo nekog od entiteta. Ukoliko ne postoji saglasnost, gleda se prebivalište.									

Međunarodnim ugovorima:

Osnov za sticanje	B H	R S	F B	S R	H R	S L	C G	M K	K O
Međ. ugovor sa BIH	red	red	red	green	red	red	red	red	red
Međ. ugovor sa Republikom Srbijom	green	green	green	red	red	red	red	red	red
Međ. ugovor sa Republikom Hrvatskom	green	green	green	red	red	red	red	red	red
Međ. ugovor sa Republikom Slovenijom	red								
Međ. ugovor sa Crnom Gorom	green	green	green	red	red	red	red	green	red
Međ. ugovor sa Republikom Sjevernom Makedonijom	red	red	red	red	red	red	green	red	red
Međ. ugovor sa Republikom Kosovom	red								
Međ. ugovor sa nekom od ostalih država/subjekata	green	green	green	red	red	red	red	red	red

PRESTANAK DRŽAVLJANSTVA

Osnov za prestanak	B H	R S	F B	S R	H R	S L	C G	M K	K O
Otpustom	green								
Odricanjem	green	red	red						
Oduzimanjem	green	green	green	red	red	green	red	red	green
Po sili zakona	green	red	green	red	red	red	red	red	red
Sticanjem državljanstva druge države	green	red	green	red	red	red	green	red	red
Po međunarodnim ugovorima	green								
Sticanjem državljanstva drugog entiteta	red	green	green	red	red	red	red	red	red

Istraživanje o državljanstvu

Tokom mjeseca aprila 2019. godine upućeni su zahtjevi za pristup informacijama na adresu nekoliko institucija na različitim nivoima vlasti unutar Bosne i Hercegovine, gdje se na osnovu odgovora dolazi do sljedećih saznanja:

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske je u periodu od 6.4.1992. godine do 1.1.2000. godine, u skladu sa Zakonom o ministarstvima, bilo nadležno za poslove državljanstva i u tom periodu državljanstvo Republike Srpske je steklo 216 lica. Najveći broj lica (123) stekla su državljanstvo Republike Srpske naturalizacijom, a dolazila su iz bivših republika SFRJ, najviše iz Republike Hrvatske, Republike Srbije, manji broj iz Crne Gore, Makedonije i Slovenije. Ostala lica (93) koja su stekla državljanstvo Republike Srpske dolazila su iz zemalja izvan područja bivše SFRJ, najveći broj iz Rusije, u manjem broju iz Ukrajine, Češke i Njemačke, te pojedinačni slučajevi iz Kine, Grčke, Australije, SAD i Sirije.

Prema podacima dostavljenim od Ministarstva uprave i lokalne samouprave Republike Srpske, u periodu od 1.1.2000. godine do kraja 2018. godine (period od 19 godina), državljanstvo Republike Srpske, po rješenjima ovog Ministarstva, steklo je 10.881 stranih državljana. Najveći broj odobrenih zahtjeva odnosi se na lica koja dolaze iz Republike Srbije, Republike Hrvatske, Crne Gore, Republike Sjeverne Makedonije i Republike Slovenije, a u veoma malom broju (manje od po 30 lica) iz Moldavije, Ukrajine, Rusije, Njemačke, zatim pojedinačni slučajevi iz Kine, Slovačke, Češke, Austrije, Rumunije i drugih zemalja. Kada su u pitanju određene države kao recimo Njemačka ili Austrija, državljanstvo je odobreno licima koja su već imala državljanstvo BiH, odrekla se istog radi sticanja stranog državljanstva, pa su opet tražila povratak državljanstva BiH. Najčešći način sticanja državljanstva je po osnovu Ugovora o dvojnom državljanstvu između BiH i Savezne Republike Jugoslavije, prema Zakonu o državljanstvu - prirođenjem (naturalizacijom) i Ugovora između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske o dvojnom državljanstvu.

Prema podacima Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova u periodu od 31.12.2002. godine do 31.3.2019. godine, državljanstvo Federacije Bosne i Hercegovine, a samim tim i BIH steklo je 8.384 lica, od čega je najveći broj zahtjeva odobren po osnovu međunarodnog ugovora o dvojnom državljanstvu zaključenim između Bosne i Hercegovine i Savezne Republike Jugoslavije. Nakon toga, najveći broj zahtjeva za prijem u državljanstvo Federacije Bosne i Hercegovine pozitivno je riješen naturalizacijom i olakšanom

naturalizacijom. Najveći broj zahtjeva za prijem u državljanstvo Federacije Bosne i Hercegovine, a koji je pozitivno riješeni dolazi iz država nastalih disolucijom SFRJ, tako da je iz republika bivše SFRJ državljanstvo steklo 8152 lica, nakon čega slijede Sirija (36), Sudan (25), Turska (24) Jordan (20), Palestina (16), Egipat (16), Iran (16), dok je iz ostalih država državljanstvo steklo 78 lica. Interesantan podatak Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova je taj da je samo jedno lice bez državljanstva (apatriid) stekao državljanstvo Federacije Bosne i Hercegovine u ovom vremenskom razdoblju.

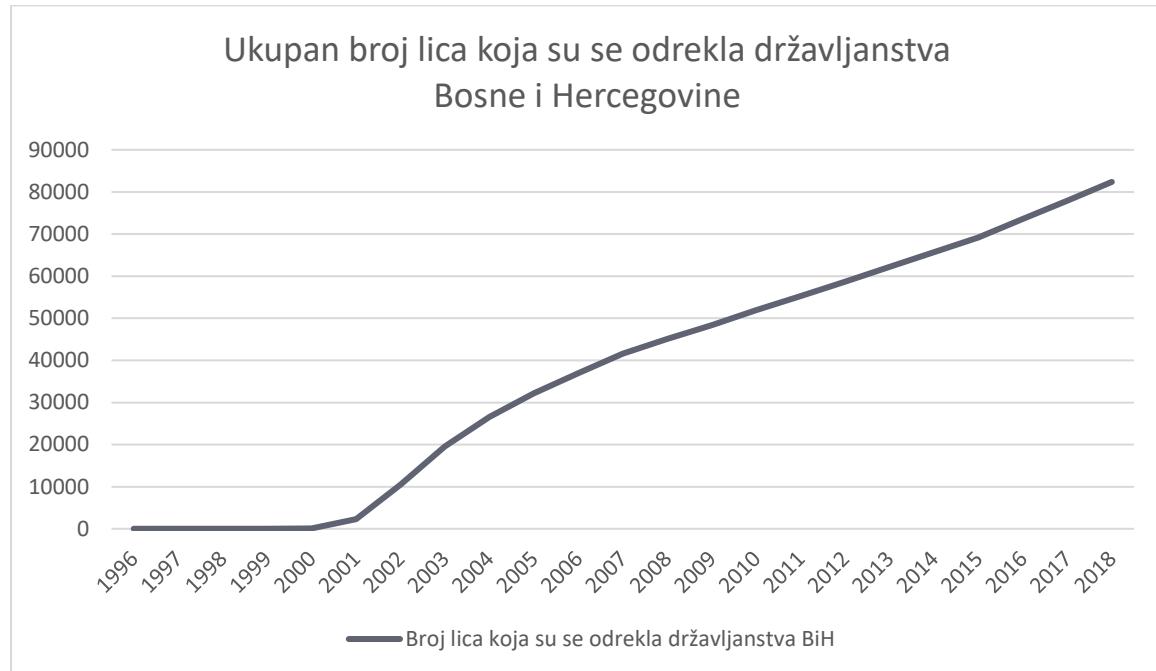
Sticanje državljanstva Bosne i Hercegovine od 1.1.1995.godine do 31.12.2002. godine je period za koji se vršila revizija državljanstva koje su dodijelili nadležni entitetski organi, ali Ministarstvo civilnih poslova BiH nije nikada bilo nadležno za donošenje odluka o prijemu u državljanstvo Bosne i Hercegovine. Jedino je bilo obrađivač zahtjeva za prijem u državljanstvo Bosne i Hercegovine osoba od naročite koristi za Bosnu i Hercegovinu²². Odluke o sticanju državljanstva Bosne i Hercegovine je donosio Savjet ministara Bosne i Hercegovine. U navedenom periodu samo 43 osobe su stekle državljanstvo BiH, a na osnovu rješenja Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova i Savjeta ministara Bosne i Hercegovine.

Prema podacima Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine, bosansko-hercegovačkog državljanstva se do sada odreklo oko 83700 lica, a prema informacijama ovog Ministarstva „u postupku odricanja od BH državljanstva stranke nisu dužne da kažu druge razloge osim činjenice da već posjeduju ili im je zagarantovano sticanje državljanstva druge države. U neformalnim razgovorima najčešće navode kao stvarni razlog: pravo na posjedovanje nekretnina, olakšano putovanje, olakšano studiranje u inostranstvu, radno-pravni status i slično. Veliki broj državljana Bosne i Hercegovine koji se u posljednje vrijeme odriče državljanstva BiH je rođen u inostranstvu, mlađi su od 30 godina, nisu bili integrисани u BH društvo, obrazovani su i potpuno integrисани u sredinama u kojima žive i puno bolje govore engleski i njemački nego jezike koji su u upotrebi u Bosni i Hercegovini. Najčešće se odricanje vršilo radi sticanja državljanstva: SR Njemačke, Austrije, Slovenije, Norveške, Danske, Češke, Srbije, Hrvatske, Crne Gore. Kraljevina Danska je u međuvremenu usvojila novi zakon po kojem ne traži odricanje od prethodnog državljanstva. Taksa za odricanje od državljanstva BiH iznosi 800.00 KM, za države bivše SFRJ taksa iznosi 200.00 KM, a ako se

---

²² Zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine, („Službeni glasnik BiH“ broj: 4/97,13/97,41/02,6/03 i 14/03), član 13.

vrši putem diplomatsko konzularne mreže BiH u inostranstvu, plaća se još i dodatna konzularna taksa.

CILJ

S obzirom da ne postoje zvanične evidencije niti statistika o broju dvojnih državljana kako Federacije Bosne i Hercegovine tako i Republike Srpske, ovim istraživanjem se nastojalo upravo doći do procjene tog broja. Jedini način da se dođe do procjene ukupnog broja dvojnih državljana u oba entiteta jeste anketiranje njenih državljana.

METODOLOGIJA, INSTRUMENT I UZORAK

U periodu mart-april sprovedeno je istraživanje nad državljanima Republike Srpske čime se nastojala utvrditi struktura stanovništva po državljanstvu na ovoj teritoriji. Korišteni instrumenti bili su anketa (u štampanom i elektronskom obliku). Sve ankete ispunjene u štampanom obliku u završnoj fazi istraživanja objedinjene su sa onim anketama popunjениm u elektronskom obliku čime se stvorila kvalitetna i konzistentna baza podataka.

Rezultati empirijskog istraživanja o državljanstvu - državljeni Republike Srpske

U istraživanju kojim su obuhvaćeni državljeni Republike Srpske, obrađeno je 1.277 anketa koje su korišćene u ispitivanju statusa građana Republike Srpske. Od ovog broja, odbijeno je 55 uzoraka, zbog nepravilno popunjениh obrazaca ili nekompatibilnih odgovora.

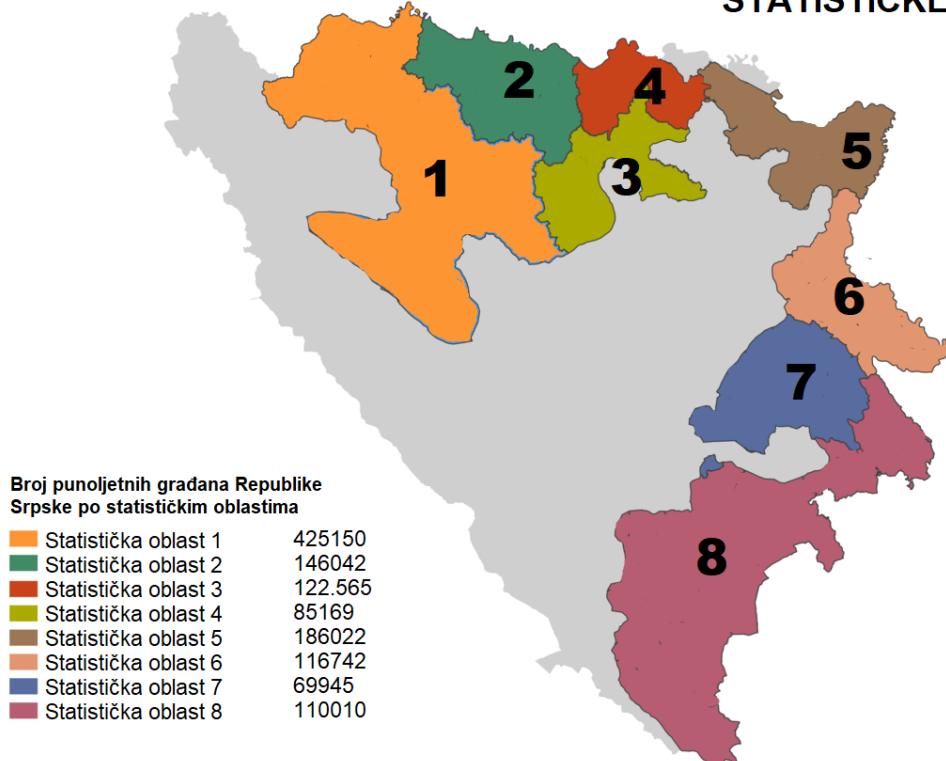
Anketa se sastojala od minimalno 5 do maksimalnih 14 pitanja, a u skladu sa odgovorima ispitanika na određena pitanja. Jedan minut je bio neophodno vrijeme za ispunjavanje jednog upitnika. Ankete su bile namijenjene isključivo za punoljetna lica, jer maloljetna lica nisu pogodna za ovu vrstu istraživanja zbog toga što ne posjeduju potpunu poslovnu sposobnost.

Za teritoriju Republike Srpske dodijeljene su sljedeće statističke oblasti:

Broj statističke oblasti	Procentualni udio u ukupnom broju punoljetnih stanovnika RS	Broj ispitanika u statističkoj oblasti
1	33.69%	337
2	11.57%	116
3	9.71%	97
4	6.75 %	68
5	14.74%	147
6	9.25%	93
7	5.54%	55
8	8.71%	87
TOTAL	100.00%	1000

Geografska raspodjela statističkih oblasti vršena je na osnovu niza faktora kao što su blizina državne granice, blizina većih gradova i regionalnih centara u kojima se nalaze diplomatsko-konzularna predstavništva drugih država, a čime se povećava mogućnost da građani određene oblasti podnesu zahtjev za prijem u državljanstvo druge države a unutar svoje oblasti.

STATISTIČKE OBLASTI

Iako je planirani broj ispitanika koji su stanovnici Republike Srpske iznosio 1.000, ostatak uzoraka – 222 od 1.222, iskorišćen je kako bi se pojačala reprezentativnost unutar određene statističke oblasti. Samim tim, ako je za statističku oblast broj 7 planirani broj uzoraka iznosio 55, a prikupljeno je 150 uzoraka, svih 150 uzoraka biće obrađeno, ali je i dalje maksimalno učešće ove statističke oblasti u ukupnoj strukturi ispitanika iz Republike Srpske 5.54%.

U nastavku će se prikazati rezultati istraživanja na cijelom skupu ispitanika (sve statističke oblasti), te po pojedinačnim statističkim oblastima u kojima je izvršeno ispitivanje državljana Republike Srpske. Rezultati će se prikazati tabelarno i grafički, dok se u propratnom tekstu ističu samo glavni rezultati istraživanja, dobijeni ispitivanjem u osam statističkih oblasti.

Ispitanici su svrstani u osam statističkih oblasti Republike Srpske, a njima su pridodati i oni ispitanici koji prebivalište imaju u van Republike Srpske, odnosno u Federacije Bosne i Hercegovine ili inostranstvu. Ispitanici iz Distrikta Brčko su pridodati najbližoj statističkoj oblasti (pet), a u uzorak su uvršteni samo oni sa državljanstvom Republike Srpske. Pored toga u prikazu se nalaze i oni ispitanici koji nisu dali odgovor u vezi sa svojim mjestom prebivališta. Slijedi struktura ispitanika po mjestu prebivališta:

Ispitanici (državljeni Republike Srpske) po mjestu prebivališta	1222
FBIH	6
Mostar	1
Prača	1
Sarajevo	3
Tuzla	1
INO	15
Inostranstvo	15
NN	5
Nepoznato	5
Statistička oblast 1	341
Banja Luka	295
Čelinac	6
Kneževo	1
Kostajnica	1
Kotor Varoš	3
Kozarska Dubica	1
Kupres	1
Mrkonjić Grad	5
Novi Grad	6
Prijedor	21
Šipovo	1
Statistička oblast 2	123
Gradiška	52
Laktaši	44
Prnjavor	15
Srbac	12
Statistička oblast 3	100
Doboj	73
Petrovo	3
Stanari	2
Teslić	22
Statistička oblast 4	70
Brod	14
Derventa	21
Modriča	29
Vukosavlje	6
Statistička oblast 5	147
Bijeljina	109
Brčko	26
Lopare	2
Pelagićevo	2
Šamac	7
Ugljevik	1
Statistička oblast 6	138
Bratunac	12
Milići	29

Šekovići	1
Srebrenica	4
Vlasenica	22
Zvornik	70
Statistička oblast 7	151
Han Pijesak	1
Istočno Sarajevo	26
Pale	104
Rogatica	16
Sokolac	4
Statistička oblast 8	126
Bileća	4
Čajniče	2
Foča	10
Gacko	6
Kalinovik	24
Ljubinje	8
Nevesinje	37
Rudo	4
Trebinje	18
Višegrad	13

Struktura sekundarnog državljanstva ispitanika (državljana Republike Srpske) – zbirni rezultati statističkih oblasti

Republike Srbije	28.90%
Republike Hrvatske	2.93%
Republike Slovenije	0.43%
Crne Gore	0.21%
Republike Sjeverne Makedonije	0.10%
Ostala državljanstva	0.44%
Nepoznato	0.59%
Ne posjeduju državljanstvo druge države niti su u postupku njegovog sticanja	66.40%
TOTAL	100.00%

- 33.60% stanovnika Republike Srpske posjeduje sekundarno državljanstvo.
- 66.40% stanovnika Republike Srpske ne posjeduje sekundarno državljanstvo.
- 31.67% stanovnika Republike Srpske ima namjeru da pokrene postupak za sticanje sekundarnog državljanstva
- 34.73% stanovnika Republike Srpske nema namjeru da pokrene postupak za sticanje sekundarnog državljanstva

Namjera lica koja nemaju sekundarno državljanstvo da pokrenu postupak za sticanje državljanstva određenih država

Naziv države	Procenat od lica koja nemaju sekundarno državljanstvo	Procenat od ukupne populacije
Republike Srbije	38.47%	25.54%
Njemačke	2.44%	1.63%
Republike Hrvatske	1.80%	1.20%
Republike Slovenije	1.60%	1.06%
Švajcarske	0.43%	0.28%
Austrije	0.42%	0.27%
Švedske	0.32%	0.21%
Crna Gora	0.18%	0.12%
Republike Sjeverne Makedonije	0.13%	0.08%
Ostala državljanstva	1.29%	0.87%
Nepoznato	0.61%	0.41%
Nema namjeru da pokrene postupak za sticanje sekundarnog državljanstva	52.31%	34.73%
TOTAL	100.00%	66.40%

Osnov po kome se namjerava pokrenuti postupak za sticanje sekundarnog državljanstva

Brakom sa stranim državljaninom	6.31
Prijemom (naturalizacijom)	38.18
Porijeklom	12.63%
Rođenjem na teritoriji druge države	4.73%
Usvajanjem	2.63%
Nepoznato	3.42%
Nisu upoznati po kom osnovu mogu steći sekundarno državljanstvo	32.10%

Razlozi zbog kojih ispitanici (državljeni Republike Srpske) namjeravaju podnijeti zahtjev za sekundarno državljanstvo

Lakše kretanje u međunarodnom okruženju	37.11%
Mogućnost zaposlenja ili školovanja	28.16%
Emocionalno-patriotski razlozi	21.84%
Mogućnost ostvarivanja posebne vrste prava	7.89%
Spajanje porodice	2.11%
Ostali razlozi	2.63%
Nepoznato	0.26%

Odricanje od državljanstva prema istraživanju

Najveći broj lica se odrekao nekog državljanstva zbog trajnog napuštanja zemlje, odnosno promjene države prebivališta.

Građani Republike Srpske smatraju da posjedovanje državljanstva olakšava položaj lica unutar neke države, a najveći broj njih prednost vidi u tome što postaju ravnopravni građani sa ostalim stanovnicima druge države. Zbog toga im je lakše zasnovati radni odnos, započeti školovanje, liječiti se i uživati druga prava rezervisana samo za državljanje neke zemlje. Od ostalih prava kao njima važna, građani ističu: aktivno i pasivno biračko pravo, nepostojanje ograničenja dužine boravka, mogućnost za kupovinu nekretnine i slično. Neposjedovanje državljanstva po njihovom pogledu donosi otežano, gotovo nemoguće međunarodno kretanje iako su već za neke države putovanja dovoljno zakomplikovana zbog postojećih viznih režima. Veoma mali broj građana Republike Srpske posmatra institut državljanstva kao pravnu vezu između pojedinca i države i samim tim aspekt zaštite koju država treba da pruža nije u prvom planu kada se porede razmišljanja o državljanstvu. Za građane Republike Srpske, državljanstvo neke države je važno zbog toga što se ne susreću sa potcjenjivanjem na osnovu njihovog porijekla ukoliko posjeduju državljanstvo države u kojoj borave. Državljanstvo im takođe daje osjećaj pripadnosti.

Na drugu stranu, grupa onih građana koji tvrde da se neposjedovanjem državljanstva ne otežava položaj lica kao glavne argumente ističu principe četiri slobode (sloboda kretanja, robe, usluga, kapitala i ljudi) kao i međunarodne konvencije o ljudskim pravima. Kritički gledano, konvencije jesu međunarodni sporazumi koji bi trebali da se poštuju, ali isto tako građani zaboravljaju da to nije slučaj u pojedinim državama, a prilikom kreiranja stava, sebe su najčešće svrstavali u državna okruženja gdje je stepen demokratije dostigao zadovoljavajući nivo. Veći dio ispitanika iz Republike Srpske se do sada nije susretao problemima u drugim državama (jer posjeduju državljanstvo) stoga nisu u mogućnosti da izuzmu subjektivni osjećaj i situaciju sagledaju iz perspektive lica koja nemaju nijedno državljanstvo (apatrida).

Rezultati empirijskog istraživanja o državljanstvu - državljeni FBIH

U istraživanju kojim su obuhvaćeni državljeni Federacije Bosne i Hercegovine, obrađeno je 278 anketa koje su korišćene u ispitivanju statusa građana Federacije Bosne i Hercegovine. Od ovog broja, odbijen je 21 uzorak, zbog nepravilno popunjениh obrazaca ili nekompatibilnih odgovora.

Anketa se sastojala od minimalno 5 do maksimalnih 14 pitanja, a u skladu sa odgovorima ispitanika na određena pitanja. Jedan minut je bio neophodno vrijeme za ispunjavanje jednog upitnika. Ankete su bile namijenjene isključivo za punoljetna lica, jer maloljetna lica nisu pogodna za ovu vrstu istraživanja zbog toga što ne posjeduju potpunu poslovnu sposobnost.

Za teritoriju Federacije Bosne i Hercegovine nisu dodijeljene posebne statističke oblasti kao za Republiku Srpsku, zbog toga što teritorijalno graniči samo sa jednom državom, Hrvatskom (ukoliko izuzmemo sporno područje Sutorine o kome se vodi polemika posljednjih godina).

Statistička oblast	Procentualni udio u ukupnom broju punoljetnih stanovnika FBIH	Broj ispitanika u statističkoj oblasti
FBIH	100%	258

U nastavku će se prikazati rezultati istraživanja gdje su ispitanici bili državljeni Federacije Bosne i Hercegovine. Rezultati će se prikazati tabelarno i grafički, dok se u propratnom tekstu ističu samo glavni rezultati istraživanja. Ispitanici iz Distrikta Brčko su uvršteni u uzorak samo ukoliko posjeduju državljanstvo Federacije Bosne i Hercegovine, a u prikazu se nalaze i oni ispitanici koji nisu dali odgovor u vezi sa svojim mjestom prebivališta. Slijedi struktura ispitanika po mjestu prebivališta:

Ispitanici (državljeni Federacije Bosne i Hercegovine) po mjestu prebivališta	258
RS	85
Banja Luka	15
Bijeljina	15
Bratunac	3
Brod	2
Derventa	2
Doboj	1
Foča	1

Istočno Sarajevo	4
Kalinovik	2
Ljubinje	1
Milići	4
Modriča	1
Novi Grad	1
Oštra Luka	1
Pale	11
Fojnica	1
Prijedor	1
Prnjavor	1
Šamac	1
Sokolac	1
Srbac	1
Srebrenica	2
Višegrad	1
Vlasenica	3
Vukosavlje	1
Zvornik	8
INO	8
Inostranstvo	8
NN	1
Nepoznato	1
FBIH	161
Bihać	2
Brčko	1
Breza	1
Bugojno	2
Busovača	2
Čapljina	1
Fojnica	1
Goražde	2
Gornji Vakuf	2
Gračanica	2
Hadžići	3
Ilići	4
Ilijaš	3
Kakanj	11
Kalesija	1
Kiseljak	1
Ljubuški	1
Lukavac	1
Maglaj	1
Mostar	17
Neum	1
Oovo	2

Petrovac	2
Prozor-Rama	1
Sarajevo	61
Široki Brijeg	1
Srebrenik	1
Tešanj	2
Travnik	1
Tuzla	11
Vareš	1
Velika Kladuša	1
Visoko	7
Vitez	1
Vogošća	3
Zavidovići	2
Zenica	2
Žepče	1
Živinice	1

Struktura sekundarnog državljanstva ispitanika (državljana Federacije Bosne i Hercegovine)

Republike Hrvatske	12.49%
Republike Srbije	12.05%
Republike Slovenije	0.79%
Republike Sjeverne Makedonije	0.77%
Republike Crne Gore	0.38%
Ostala državljanstva	1.16%
Nepoznato	0.77%
Ne posjedujem državljanstvo druge države niti sam u postupku njegovog sticanja	71.59%
TOTAL	100.00%

- 28.41% stanovnika Federacije Bosne i Hercegovine posjeduje sekundarno državljanstvo.
- 71.59% stanovnika Federacije Bosne i Hercegovine ne posjeduje sekundarno državljanstvo.
- 19.13% stanovnika Federacije Bosne i Hercegovine ima namjeru da pokrene postupak za sticanje sekundarnog državljanstva
- 52.46% stanovnika Federacije Bosne i Hercegovine nema namjeru da pokrene postupak za sticanje sekundarnog državljanstva

Namjera lica koja nemaju sekundarno državljanstvo da pokrenu postupak za sticanje državljanstva određenih država

Državljanstvo	Procenat od lica koja nemaju sekundarno državljanstvo	Procenat od ukupne populacije
Republike Srbije	6.98%	4.98%
Njemačke	6.32%	4.52%
Republike Hrvatske	4.32%	3.10%
Republike Slovenije	1.86%	1.34%
Austrija	1.54%	1.11%
SAD	1.04%	0.74%
Crna Gora	0.76%	0.54%
Ostala državljanstva	2.78%	1.98%
Nepoznato	1.04%	0.74%
Nema namjeru da pokrene postupak za sticanje sekundarnog državljanstva	73.36%	52.54%
TOTAL	100.00%	71.59%

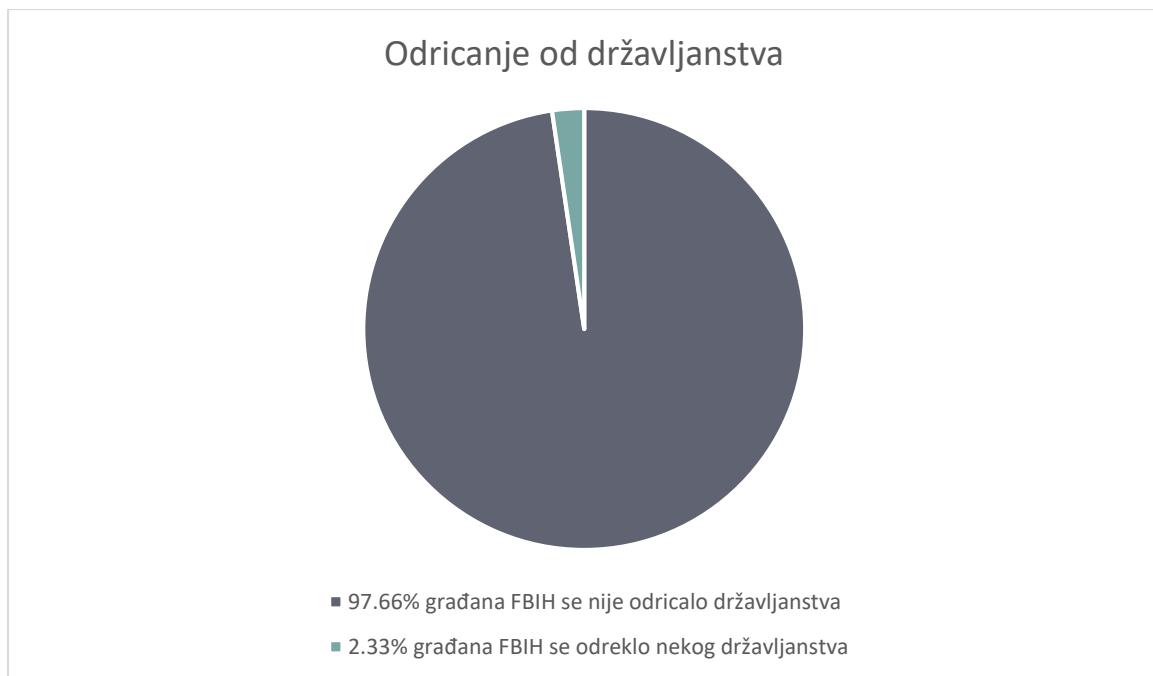
Osnov po kome se namjerava pokrenuti postupak za sticanje sekundarnog državljanstva

Brakom sa stranim državljaninom	6.13%
Prijjemom (naturalizacijom)	44.89%
Porijeklom	16.33%
Rođenjem na teritoriji druge države	4.08%
Usvajanjem	2.04%
Nepoznato	0.00%
Nisu upoznati po kom osnovu mogu steći sekundarno državljanstvo	26.53%

Razlozi zbog kojih ispitanici (državljeni Federacije BiH) namjeravaju podnijeti zahtjev za sekundarno državljanstvo

Mogućnost zaposlenja ili školovanja	51.02%
Lakše kretanje u međunarodnom okruženju	22.4%
Emocionalno-patriotski razlozi	12.2%
Spajanje porodice	6.14%
Ostali razlozi	6.10%
Mogućnost ostvarivanja posebne vrste prava	2.04%
Nepoznato	0.00%

Odricanje od državljanstva prema istraživanju

Najveći broj lica se odrekao nekog državljanstva zbog sklapanja braka sa državljaninom druge zemlje ili zbog neslaganja sa zvaničnom politikom neke države.

Građani Federacije BIH smatraju da su lica bez državljanstva građani drugog reda i da ne mogu ostvariti veći niz prava. Prednost posjedovanja državljanstva vide u lakšem kretanju u međunarodnom okruženju kao i prilikama koje im se time otvaraju. Istiće se mogućnost

lakšeg sticanja zaposlenja (posebno u javnim institucijama), a posjedovanje državljanstva za njih donosi dodatne mogućnosti kao što su olakšan boravak u državi (bez viznih i drugih ograničenja), školovanje i lakše zadovoljavanje ostalih životnih potreba. Građani Federacije Bosne i Hercegovine koji posjeduju dvojno državljanstvo Republike Hrvatske zajedno sa državljanstvom BiH, upravo u tom kontekstu ističu prednosti hrvatskog državljanstva, posebno kada građani imaju prebivalište u zemljama EU.

Građani FBIH koji smatraju da im neposjedovanje državljanstva ne otežava položaj kao glavne razloge ističu lične karakteristike samih individua. Smatraju da deficitarni kadrovi uvijek mogu pronaći posao i živjeti normalnim životom bez nekih posebnih ograničenja, pa bilo to ograničenje i nedostatak državljanstva. Na problem apatridice gledaju isključivo iz lične perspektive i dosadašnjih iskustava (turističkih putovanja, manjka želje za selidbom i slično). Takođe smatraju da legalan boravak unutar neke zemlje (na osnovu viza i boravišnih dozvola), ni na kakav način ne može ugroziti njihova prava.

Zaključak

Nakon završetka istraživanja na temu sticanja i prestanka državljanstva u državama nastalim na prostoru bivše SFRJ, može se pristupiti izvođenju najvažnijih zaključaka dobijenih predmetnom elaboracijom.

Pored činjenice što se glavna hipoteza ovog rada odnosi na post-jugoslovenski period, od nužnog značaja je bilo vratiti se u dalju prošlost, kako bi se istakle posebne okolnosti i političke odluke vlasti predmetnih država koje su za posljedicu imale oblikovanje savremenih državljačkih režima.

Prije nego što se pristupilo komparativnoj analizi aktuelnih zakona o državljanstvu, dva poglavja su posvećena ozakonjavanju državljanstva, kako na samom prostoru Jugoistočne Evrope, tako i svih predmetnih država pojedinačno iz čega se može zaključiti da su se državljačke materije u toku istorije isprepletale, što je dovodilo do veće homogenizacije i sličnosti pravnih propisa republika bivše SFRJ. Izuzetak čini Kosovo gdje je jednim dijelom primjetan uticaj drugačijih državljačkih rješenja.

Uočeno je da u političko-pravnoj doktrini nije posvećena dovoljna pažnja materiji državljanstva u pogledu empirijskih istraživanja i dokazivanja i zbog toga se nastojao dati određeni doprinos i u tom pravcu. Empirijskim istraživanjem, jasno se dokazala struktura sekundarnog državljanstva unutar entiteta BIH, namjere i razlozi zbog kojih građani žele da steknu sekundarno državljanstvo, kao i problemi sa kojima su se građani susretali u svakodnevnom životu, a u vezi sa materijom državljanstva.

Dokazano je postojanje različitih sistema sticanja i prestanka državljanstva u predmetnim državama, o čemu su se sveobuhvatnom analizom i istraživanjem potvrdili određeni problemi sticanja prava državljana jedne teritorije na teritoriji druge države. O tome nam najbolje svjedoče etnički kriteriji prijema u državljanstvo Republike Srbije i Republike Hrvatske, slučaj „izbrisanih“ u Republici Sloveniji, netolerancija dvojnog državljanstva u Crnoj Gori, dugi rokovi za sticanje u Republici Sjevernoj Makedoniji, nedostatak međunarodnog priznanja za Kosovo kao i nezadovoljstvo građana državljanstvom Bosne i Hercegovine.

Iz istraživanja se jasno pokazalo da je Bosna i Hercegovina već otišla daleko po pitanju posjedovanja dvojnog državljanstva, jer građani su u stalnoj potrazi za alternativnom državom za koju se mogu vezati. U slučaju da lica koja trenutno imaju namjeru za sticanje sekundarnog državljanstva u toku naredne decenije riješe svoj status u tom pravcu, Bosna i Hercegovina bi većinski postala zemlja stranih državljana, gdje bi preko 50% populacije posjedovalo sekundarno državljanstvo. Tu je takođe zastupljen i trend odricanja od državljanstva koji se povećava iz godine u godinu, zbog toga što BIH ne toleriše dvojno državljanstvo sa državama sa kojima nema zaključen međunarodni sporazum. Državljanstva država sa kojim je zaključena ova vrsta sporazuma prestaju biti interesantna za određeni dio populacije koji trenutno sebe vidi u razvijenijim demokratskim društvima Zapadne Evrope, odnosno EU.

Republika Slovenija i Hrvatska su se pokazale kao interesantne države, ne same po sebi, nego zbog uvedenog koncepta građanstva EU koje otvara mnoga vrata njihovim državljanima u odnosu na ostale zemlje nastale na teritoriji bivše SFRJ, a posebno u pogledu ekonomskih pitanja i većih mogućnosti rješavanja individualnih egzistencijalnih problema.

Bibliografija

1. Achiron, M., 2005. *Državljanstvo i apatrijnost: Priručnik za parlamentarce.* s.l.:UNHCR.
2. Baletić, M. & Buzandžić, M., 1996. *Zakon o jugoslovenskom državljanstvu s objašnjenjima.* Beograd: Savezni propisi.
3. Barrister of The Inner Temple, 1827. *The Code Napoleon.* London: William Benning, Law bookseller,.
4. Bećić, M., 2013. Osmansko tanzimatsko pravo i austrougarski pravni poredak u Bosni i Hercegovini. *ANALI Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, pp. 187-201.
5. Bilandžić, D., 1985. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - Glavni procesi 1918-1985.* Zagreb: Školska knjiga.
6. Blagojević, B. T., 1938. *Osnovi nauke o državljanstvu.* Beograd: Biblioteka Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo.
7. Brubaker, R., 1992. Citizenship struggles in Soviet successor states. U: *International Migration Review.* s.l.:s.n., pp. 269-291.
8. Cohen, M., 2010. *T.H. Marshall's "Citizenship and Social Class".* [Na mreži] Available at: <https://www.dissentmagazine.org/article/t-h-marshalls-citizenship-and-social-class> [Poslednji pristup 19 Februar 2019].
9. Čolović, V., 2011. *Međunarodopravni kontinuitet na teritoriji Jugoslavije u periodu od 1941. do 1945. godine i nakon Drugog svjetskog rata*, 20 godina od razbijanja SFRJ. Beograd: Institut za uporedno pravo.
10. Dan, 2017. *Crnogorskog državljanstva se odreklo 2.238 građana.* [Na mreži] Available at: <https://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Drustvo&clanak=609741&datum=2017-08-06> [Poslednji pristup 9 5 2019].
11. Dascalu, A. & Iancu, D., 2010. *National and European Citizenship.* s.l.:Agora - International Journal of Juridical Sciences.
12. Dedić, S., 2001. *Upravno pravo Bosne i Hercegovine.* Sarajevo: Magistrat.
13. Đerđa, D., 2002. O državljanstvu Evropske unije. *Pravo i Porezi*, Issue 12, p. 85.
14. Džankić, J., 2010. *Transformations of Citizenship in Montenegro: a context-generated evolution of citizenship policies.* Edinburgh: The University of Edinburgh.
15. Faktor.ba, 2017. *Prlić: Nikad nismo bili za podjelu BiH, ARBiH i HVO jedno, moji vojnici ginuli oko Srebrenice.* [Na mreži] Available at: <https://faktor.ba/vijest/prlic-nikad-nismo-bili-za-podjelu-bih-arbih-i-hvo-jedno-moji-vojnici-ginuli-oko-srebrenice-240795> [Poslednji pristup 5 4 2019].

16. Flournoy, R. W. & Hudson, M. O., 1929. Law of nationality of January 19, 1869. U: *A Collection of Nationalty Laws of Various Countries as Contained in Constitution, Statues and Treaties*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, pp. 568-569.
17. Frevert, U., 2005. Civil Society and Citizenship inn Western Democracies: Historical Developments and Recent Challenges. U: *Civil Society, Public Sphere and Citizenship*. New Delhi: Sage Publications India Pvt Ltd, pp. 71-82.
18. Glenny, M., 2012. *The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers (1804-2012)*. Toronto: House of Anansi Press Inc. .
19. Human Rights Watch, 1993. *Open wounds - Human Rights Abuses in Kosovo*. New York: Human Rights Watch.
20. Imamović, M., 2006. *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: Bošnjaka zajednica kulture "Preporod".
21. Jović, R. M., 2018. *Ustavopravni aspekti državljanstva u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (sa osvrtom i na druge bivše jugoslovenske republike)*. Beograd: Univerzitet u Beograd - Pravni fakultet.
22. Koska, V., 2012. Rezumevanje režima državljanstva u okviru složenih trostrukih veza: Istraživanje slučaja Hrvatske. U: *Državljeni i državljanstvo posle Jugoslavije*. Beogrrad: Clio.
23. Kosnica, I., 2018. *Hrčak Srce - Odnos državljanstva i nacionalnih pripadnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji*. [Na mreži]
Available at: <https://hrcak.srce.hr/195557>
[Poslednji pristup 29 4 2019].
24. Krkljuš, L., 2016. *Pravna istorija srpskog naroda*. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Pravni fakultet.
25. Lagos, A., 2016. *Istorija Srba*. II ur. Beograd: ATC.
26. Lampe, J. R., 2019. *Bosnian War*. [Na mreži]
Available at: <https://www.britannica.com/event/Bosnian-War>
[Poslednji pristup 13 4 2019].
27. Lilić, S., Janjić, D. & Kovačević-Vučo, B., 2001. *Odnosi između Srbije i Crne Gore i implikacije na državljanski status građana SRJ*. Beograd: ESI.
28. Marković, N., 2016. Uporedni i istorijski pogled na principe sticanja i prestanka državljanstva. *Bezbednost*, Issue 2/2016, pp. 169-186.
29. Marshall, T., 1950. *Citizenship and social class*. Cambridge: Cambridge University Press.
30. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, n.d. *Hrvatski prijevod teksta Ugovora o Europskoj Uniji (92/C 191/01)*. [Na mreži]
Available at:
http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/EUugovori/11992M_Ugovor_o_EU

-u hrv.pdf

[Poslednji pristup 30 4 2019].

31. Mišić, M., 2017. *Državne granice i pravo državljanstva u Jugoslaviji nakon dva svetska rata*. Niš: Univerzitet u Nišu - Pravni fakultet.
32. Muminović, E., 1997. Problems of Citizenship Laws in Bosnia and Herzegovina. *Croatian Critical Law Review*, III(1-2), pp. 71-87.
33. Nicoleta, O. C., 2010. *European Citizenship versus National Citizenship*. s.l.:Agora - International Journal of Juridical Sciences.
34. Pejić, M., 2016. 'Osmanluk' i status kršćana u vrijeme 'Tanzimata'. [Na mreži] Available at: <http://www.prometej.ba/clanak/povijest/krscani-u-zemljama-islama/osmanluk-i-status-krscana-u-vrijeme-tanzimata-2760> [Poslednji pristup 12 3 2019].
35. Petar, K., 2008. *Upravno pravo - posebni dio*. Banja Luka: Pravni fakultet.
36. Pirkmajer, O., 1929. *Državljanstvo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Gece Kona.
37. Radio Deutsche Welle, 2009. *Crna Gora i BiH - Dvojno državljanstvo*. [Na mreži] Available at: <https://www.dw.com/bs/crna-gora-i-bih-dvojno-dr%C5%BEavljanstvo/a-3946805> [Poslednji pristup 9 5 2019].
38. Randelović V., N. & Krstić-Todorović, M., 2009. *Odabrani izvori državopravne istorije južnoslovenskih naroda*. Beograd: Zavod za udžbenike - Beograd.
39. Randelović, N., 2012. *Istorija Prava II*. Niš: Pravni fakultet - Niš.
40. Rossos, A., 2008. *Macedonia and the Macedonians: a history*. Stanfor: Hoover Institution Press.
41. RTS, 2012. *Besplatno do srpskog državljanstva*. [Na mreži] Available at: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1063772/besplatno-do-srpskog-drzavljanstva.html> [Poslednji pristup 30 4 2019].
42. Ružica Čičak Chand, J. K., 1998. *Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Evropa*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
43. Savić, S., 2015. *Zemaljski Ustav za Bosnu i Hercegovinu iz 1910. godine*. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu - Pravni fakultet.
44. Selimbegović, V., 2001. Putovnica za gori život. *BH Dani*, 21 9.Issue 224.
45. Šikić, T., 2019. *Glas Hrvatske*. [Na mreži] Available at: <https://glashrvatske.hrt.hr/hr/aktualno/hrvatska/lakse-do-hrvatskoga-drzavljanstva/> [Poslednji pristup 27 4 2019].

46. Stanojević, O., 2003. *Rimsko pravo*. Srpsko Sarajevo: Univerzitet u Srpskom Sarjaevu - Pravni fakultet.
47. Štiks, I., 2010. *A Laboratory of Citizenship: Shifting Conceptions of Citizenship in Yugoslavia and its Successor States*. Edinburgh: The University of Edinburgh.
48. Tanjug, 2013. „*Izbrisani“ imaju pravo na odstetu od Slovenije*. [Na mreži] Available at: <http://recom.link/sr/izbrisani-imaju-pravo-na-odstetu-od-slovenije-4/> [Poslednji pristup 3 5 2019].
49. Tportal.hr, 2019. *Crna Gora počela naplaćivati putovnice, evo kako ih steći i po kojоj cijeni*. [Na mreži] Available at: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/crna-gora-pocela-naplacivati-putovnice-evo-kako-ih-steci-i-po-kojoi-cijeni-foto-20190102> [Poslednji pristup 9 5 2019].
50. Vasiljević, J., 2011. Ključni elementi transformacije režima državljanstva u Srbiji od 1990. godine. *Filozofija i društvo*, Issue 4/2011, pp. 63-82.

Pravni izvori:

1. Sultanski hatišerif (1838)
2. Građanski zakonik za Kneževinu Srbiju (1844)
3. Zakon o državljanstvu Demokratske Federativne Jugoslavije (64/45)
4. Zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine (4/97, 13/97, 41/02, 6/03 i 14/03)
5. Zakon o državljanstvu Republike Srpske (35/99, 17/00, 64/05, 58/09 i 18/10)
6. Zakon o državljanstvu Federacije Bosne i Hercegovine (34/16 i 98/16)
7. Zakon o državljanstvu Republike Srbije (135/04, 90/07 i 24/18)
8. Zakon o hrvatskom državljanstvu (53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11 i 110/15)
9. Zakon o crnogorskom državljanstvu (13/08, 40/10, 28/11, 46/11, 20/14 i 54/16)
10. Zakon o državljanstvu Republike Makedonije (45/04)
11. Zakon o državljanstvu Republike Slovenije (24/07 i 40/17)
12. Zakon o državljanstvu Republike Kosovo (04/L-059. i 03/L-034)
13. Ugovor iz Mastrihta (1992)

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____